

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет соціології і права
Кафедра теорії та практики управління**

До захисту допущено:

В. о. завідувача кафедри

_____ Ростислав ПАШОВ

«___» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня бакалавра

за освітньо-професійною програмою

«Адміністративний менеджмент»

спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

**на тему: «Розвиток механізмів державної підтримки малого і середнього
бізнесу в Україні»**

Виконала:

студентка IV курсу, групи АМ-з11

Почтар Дана Ярославівна _____

Науковий керівник:

професор кафедри теорії та практик управління,

д-р наук з держ. упр., професор

Ткачова Наталія Миколаївна _____

Рецензент:

доцент кафедри філософії, канд. філос. наук, доцент

Коваль Олена Аркадіївна _____

Засвідчую, що у цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.

Студентка _____

Київ – 2025 року

**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра теорії та практики управління**

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)
Спеціальність – 281 Публічне управління та адміністрування
Освітньо-професійна програма «Адміністративний менеджмент»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. завідувача кафедри

_____ Ростислав ПАШОВ

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студентці

Почтар Дані Ярославівні

1. Тема роботи: «Розвиток механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні», керівник роботи Ткачова Наталія Миколаївна, д-р наук з держ. упр., професор, затверджені наказом по університету №1643-с від 19.05.2025 року.
2. Термін подання студентом роботи – 16 червня 2025 року.
3. Об'єкт дослідження – процеси формування та функціонування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні.
4. Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в сучасних умовах.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - дослідити теоретичні засади функціонування малого і середнього бізнесу та концептуальні основи формування механізмів його державної підтримки;
 - узагальнити міжнародний досвід державної підтримки малого і середнього бізнесу та визначити можливості його адаптації в Україні;

- проаналізувати сучасний стан розвитку малого і середнього бізнесу в Україні та виявити основні проблеми його функціонування;
- дослідити організаційно-правове забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні;
- оцінити ефективність інституційних та фінансово-кредитних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні;
- розробити пропозиції щодо модернізації інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу;
- запропонувати напрями вдосконалення фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу;
- визначити перспективи цифрової трансформації системи державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні.

6. Перелік ілюстративного матеріалу: 1 презентація, 3 рисунки, 5 таблиць, 2 діаграми.

7. Дата видачі завдання: 21 квітня 2025 року.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Конкретизація теми кваліфікаційної роботи (далі – КР) через визначення предмету і об’єкта, мети і завдань, підбір методів дослідження. Вивчення літературних джерел з предмету дослідження. Складання розгорнутого плану КР та обговорення його з науковим керівником.	21.04.2025 – 23.04.2025	Виконано
2.	Завершення опрацювання першого розділу. Надання на перевірку першого розділу КР.	24.04.2025 – 30.04.2025	Виконано

3.	Завершення опрацювання другого розділу. Надання на перевірку другого розділу КР.	01.05.2025 – 11.05.2025	Виконано
4.	Представлення двох розділів КР. Розробка пропозицій та рекомендацій для третього розділу КР.	12.05.2025 – 18.05.2025	Виконано
5.	Завершення опрацювання третього розділу. Надання на перевірку третього розділу КР.	19.05.2025 – 01.06.2025	Виконано
6.	Оформлення КР відповідно до методичних рекомендацій. Подання КР керівникові для написання відгуку.	02.06.2025 – 04.06.2025	Виконано
7.	Попередній захист КР.	05.06.2025 – 08.06.2025	Виконано
8.	Перевірка КР на збіг подібності (плагіат).	09.06.2025 – 10.06.2025	Виконано
9.	Рецензування КР рецензентом, підготовка презентації.	11.06.2025 – 13.06.2025	Виконано
10.	Оформлена (зшита) КР. Оформлена презентація. Підписаний відгук керівника. Підписана рецензія. Всі файли щодо випускової атестації завантажені в іменну Google-папку здобувача ВО.	14.06.2025 – 16.06.2025	Виконано
11.	Складання атестаційного екзамену. Захист кваліфікаційної роботи.	16.06.2025 – 23.06.2025	Виконано

Студентка

Дана ПОЧТАР

Керівник

Наталія ТКАЧОВА

АНОТАЦІЯ

Почтар Д.Я. Розвиток механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра за освітньо-професійною програмою «Адміністративний менеджмент» зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Кафедра теорії та практики управління, Київ, 2025.

У межах кваліфікаційної роботи проведено комплексне дослідження теоретичних засад, правового регулювання та інституційних механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу (МСБ) в Україні. Обґрунтовано роль МСБ як рушійної сили економічного розвитку, інновацій, створення робочих місць і забезпечення соціально-економічної стабільності, особливо в умовах внутрішніх викликів та глобальної нестабільності.

Проаналізовано сучасний стан системи державної підтримки МСБ в Україні. Ідентифіковано ключові бар'єри: обмежений доступ до фінансових ресурсів, фрагментарність інфраструктури підтримки, нестабільне нормативне середовище, недостатня координація між зацікавленими сторонами. Вивчено досвід провідних країн — зокрема Німеччини, США, Польщі, Японії, Південної Кореї — щодо впровадження ефективних інструментів підтримки малого та середнього підприємництва.

На основі проведеного аналізу окреслено стратегічні напрями вдосконалення державної політики у сфері підтримки МСБ в Україні. Особливу увагу приділено розвитку фінансово-кредитних інструментів (державні гарантії, пільгові кредити, гранти), модернізації інституційного середовища, цифровізації процесів надання підтримки. Наголошено на необхідності зміцнення адміністративної спроможності,

спрощення регуляторних процедур та запровадження цифрових інструментів і CRM-систем для ефективної взаємодії влади з бізнесом.

Запропоновані рішення спрямовані на підвищення економічної стійкості, ефективності державної політики у сфері підприємництва та створення сприятливого середовища для сталого розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

Ключові слова: публічне управління, малий і середній бізнес, державна підтримка, інституційні механізми, фінансові інструменти, цифрова трансформація, політика підприємництва, економічний розвиток, пільгове кредитування, бізнес-середовище.

SUMMARY

Pochtar D. Development of state support mechanisms for small and medium-sized businesses in Ukraine. – Qualification work on the rights of manuscript.

Qualification Work for the Bachelor's Degree under the Educational and Professional Program «Administrative Management» in the Specialty 281 Public Management and Administration. – National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Department of Management Theory and Practice, Kyiv, 2025.

The current state of public support for SMEs in Ukraine is analyzed. Key barriers are identified, including limited access to financial resources, fragmented support infrastructure, unstable regulatory framework, and insufficient coordination among stakeholders. The experience of leading countries — including Germany, the United States, Poland, Japan, and South Korea — in implementing effective state support policies for SMEs is examined, with a focus on financial instruments, institutional platforms, and public-private partnership mechanisms.

Based on the analysis, the thesis outlines strategic directions for enhancing Ukraine's SME support system. Particular attention is given to the development of financial-credit instruments (state guarantees, concessional loans, grants), institutional reform, and the digitalization of support services. The study also emphasizes the need to improve administrative capacity, simplify regulatory procedures, and promote digital tools and CRM systems to optimize communication between public authorities and entrepreneurs.

The proposed solutions are aimed at strengthening economic resilience, improving the efficiency of public policy in the field of entrepreneurship, and creating a favorable environment for the sustainable development of small and medium-sized businesses in Ukraine.

Keywords: public administration, small and medium-sized enterprises, state support, institutional mechanisms, financial instruments, digital transformation, entrepreneurship policy, economic development, concessional lending, business environment.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	3
1.1. Сутність, критерії та функції малого і середнього бізнесу в національній економіці.....	8
1.2. Концептуальні основи формування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу	15
1.3. Міжнародний досвід функціонування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	29
2.1. Динаміка розвитку малого і середнього бізнесу в Україні	29
2.2. Інституційні механізми підтримки малого і середнього бізнесу в Україні	44
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	52
3.1. Стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу.....	52
3.2. Модернізація інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу	61
3.3. Удосконалення фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу.....	69
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Малий і середній бізнес (МСБ) є невід'ємною складовою сучасної ринкової економіки, забезпечуючи її гнучкість, динамічність та інноваційний розвиток. У розвинених країнах світу саме підприємства малого і середнього бізнесу створюють до 60-70% ВВП, забезпечують зайнятість більшості працездатного населення та сприяють формуванню конкурентного середовища. В умовах інтеграції України до європейської спільноти та необхідності подолання наслідків економічної кризи, спричиненої військовою агресією, розвиток малого і середнього бізнесу набуває особливого значення як потужний фактор економічного зростання, забезпечення зайнятості населення та створення нових робочих місць.

Водночас, розвиток малого і середнього бізнесу в Україні супроводжується численними проблемами, серед яких: обмежений доступ до фінансових ресурсів, надмірний податковий тиск, нестабільність законодавства, адміністративні бар'єри, недостатній рівень державної підтримки. Ці проблеми особливо загострилися в умовах військового стану, коли малий і середній бізнес зіткнувся з новими викликами: руйнуванням інфраструктури, переміщенням підприємств, втратою кадрів та ринків збуту. У таких умовах особливої актуальності набуває необхідність розвитку та вдосконалення механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу, здатних забезпечити його стійкість, адаптивність та конкурентоспроможність.

Розробка ефективних механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу має базуватися на глибокому аналізі як вітчизняного, так і міжнародного досвіду, враховувати сучасні тенденції цифрової трансформації економіки, а також специфіку функціонування бізнесу в умовах кризи. Актуальність даної проблематики підсилюється прийняттям Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва (МСП) на період до

2027 року та операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2027 роки, що визначає стратегічні пріоритети державної політики у сфері підтримки малого і середнього бізнесу на найближчі роки [32].

Ступінь наукової розробки проблеми. Теоретичні та практичні аспекти розвитку малого і середнього бізнесу, а також механізми його державної підтримки досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Геєць, З. Варналій, О. Кузьмін, Т. Васильців, В. Ляшенко, Я. Жаліло, А. Мазаракі, І. Манцуров, О. Кириченко, О. Дзюблюк, В. Черняк, С. Соболев та інші. Серед зарубіжних дослідників цієї проблематики слід відзначити П. Друкера, Й. Шумпетера, Д. Берча, Р. Кантільйона, А. Сміта, Ф. Хаєка, Д. Норта, М. Портера, П. Самуельсона.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з питань розвитку та державної підтримки малого і середнього бізнесу, залишаються недостатньо дослідженими питання адаптації світового досвіду державної підтримки до українських реалій, зокрема в умовах цифрової трансформації економіки та післявоєнного відновлення. Потребують подальшого дослідження механізми фінансово-кредитної підтримки малого і середнього бізнесу, інституційне забезпечення розвитку підприємництва, а також інструменти стимулювання інноваційної діяльності та експортного потенціалу малих і середніх підприємств.

Метою дипломної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні в контексті сучасних викликів та стратегічних пріоритетів економічного розвитку.

Відповідно до поставленої мети в роботі визначено такі **завдання**:

1. дослідити теоретичні засади функціонування малого і середнього бізнесу та концептуальні основи формування механізмів його державної підтримки;
2. узагальнити міжнародний досвід державної підтримки малого і середнього бізнесу та визначити можливості його адаптації в Україні;

3. проаналізувати сучасний стан розвитку малого і середнього бізнесу в Україні та виявити основні проблеми його функціонування;
4. дослідити організаційно-правове забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні;
5. оцінити ефективність інституційних та фінансово-кредитних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу;
6. обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні;
7. розробити пропозиції щодо модернізації інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу;
8. запропонувати напрями вдосконалення фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу;
9. визначити перспективи цифрової трансформації системи державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси формування та функціонування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, фундаментальні положення економічної теорії, теорії підприємництва, державного регулювання економіки, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку малого і середнього бізнесу та механізмів його державної підтримки. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: історико-логічний метод – для дослідження еволюції підходів до державної підтримки малого і середнього бізнесу; методи аналізу і синтезу – для вивчення складових механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу;

статистичні методи – для аналізу динаміки розвитку малого і середнього бізнесу в Україні; порівняльний аналіз – для вивчення міжнародного досвіду державної підтримки малого і середнього бізнесу; SWOT-аналіз – для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку малого і середнього бізнесу в Україні; методи моделювання – для розробки рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економіки України, матеріали міжнародних організацій (Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Організації економічного співробітництва та розвитку), аналітичні звіти дослідницьких центрів та бізнес-асоціацій, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, висновки та рекомендації, розроблені в дипломній роботі, можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці програм підтримки малого і середнього бізнесу, вдосконаленні нормативно-правової бази у сфері підприємництва, формуванні інституційної інфраструктури підтримки бізнесу. Запропоновані в роботі механізми фінансово-кредитної підтримки малого і середнього бізнесу можуть бути впроваджені в діяльність фінансових установ та фондів підтримки підприємництва. Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні дисциплін "Державне регулювання економіки", "Підприємництво", "Економіка малого бізнесу".

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел у кількості 43 найменувань. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 77 сторінках. Загальний обсяг дипломної роботи становить 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

1.1. Сутність, критерії та функції малого і середнього бізнесу в національній економіці

Малий і середній бізнес (МСБ) є невід'ємною складовою сучасної ринкової економіки, виступаючи каталізатором економічного зростання, інновацій та соціальної стабільності. Для глибокого розуміння сутності та значення малого і середнього бізнесу необхідно насамперед визначити його концептуальні основи, критерії ідентифікації та функції в національній економіці, що дозволить сформулювати теоретичний фундамент для подальшого дослідження механізмів його державної підтримки.

В цілому, такий механізм фінансового забезпечення малого і середнього бізнесу (далі в роботі – МСБ) можна відобразити за допомогою рис. 1.1.

Рис. 1.1. Взаємозв'язок елементів системи фінансового забезпечення малого і середнього бізнесу (МСБ)

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення поняття "малий і середній бізнес". Більшість дослідників розглядають малий і середній бізнес як окрему категорію суб'єктів господарювання, що характеризується певними кількісними та якісними параметрами. Так, З. Варналій визначає малий і середній бізнес як "самостійну, систематичну господарську діяльність малих і середніх підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку". В. Геєць розглядає малий і середній бізнес як "самостійний

господарюючий суб'єкт з правами юридичної особи, який здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу)".

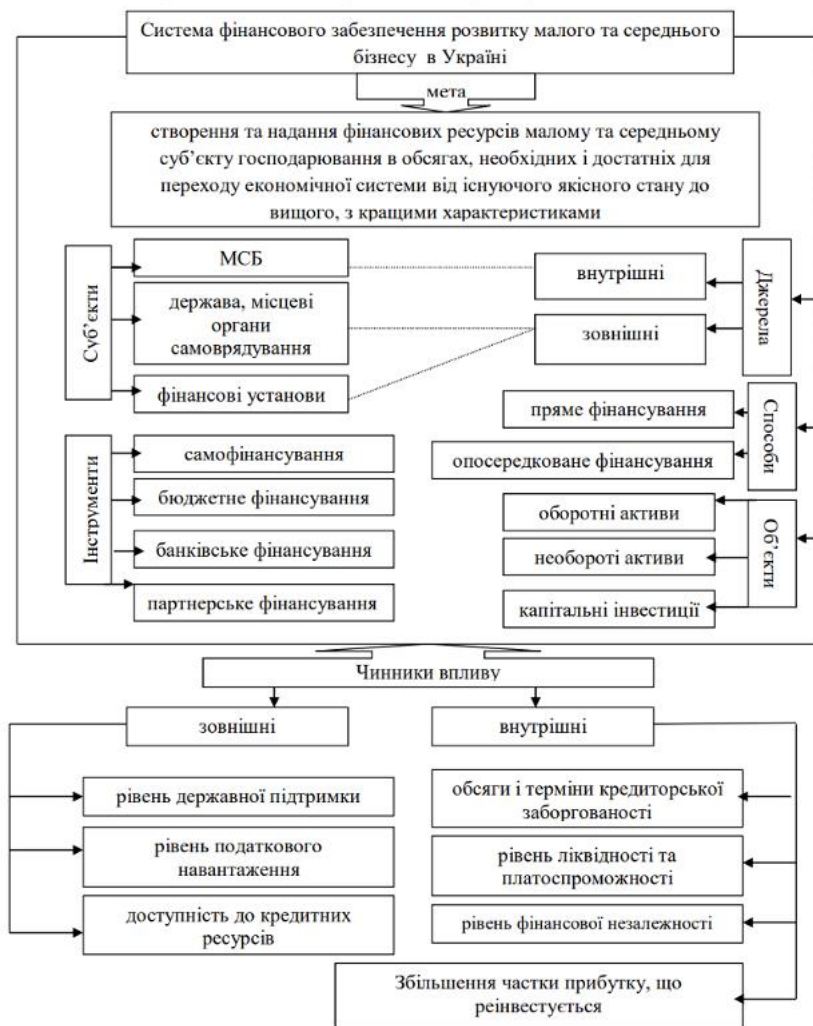

Рис 1.2 Система фінансового забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу в Україні

Узагальнюючи різні підходи, можна визначити малий і середній бізнес як специфічний сектор економіки, представлений суб'єктами господарювання, які відповідають визначеним законодавством критеріям щодо кількості працівників, обсягу доходу та структури власності, характеризуються гнучкістю, адаптивністю, інноваційністю, соціальною спрямованістю, та виконують важливі економічні, соціальні та інноваційні функції в національній економіці.

Критерії віднесення суб'єктів господарювання до категорії малого і середнього бізнесу різняться в різних країнах та міжнародних організаціях. Найбільш поширеними кількісними критеріями є: кількість працівників, річний обсяг доходу (виручки від реалізації продукції, товарів, послуг) та вартість активів. Крім кількісних, використовуються також якісні критерії, зокрема: незалежність у прийнятті рішень, поєднання права власності та безпосереднього управління підприємством, обмежений доступ до ринків та фінансових ресурсів, гнучкість в адаптації до змін ринкового середовища [12].

В Україні критерії віднесення суб'єктів господарювання до малого і середнього бізнесу визначено Господарським кодексом України та Законом України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні". Відповідно до цих нормативно-правових актів, суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів мікропідприємництва, малого підприємництва, середнього або великого підприємництва. Суб'єктами мікропідприємництва є фізичні особи-підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро. Суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи-підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро. Суб'єктами середнього підприємництва є юридичні особи, у яких середня кількість

працівників за звітний період становить від 50 до 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, але не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро [1].

Варто зазначити, що ці критерії були гармонізовані з європейськими стандартами у рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що сприяло створенню єдиного підходу до класифікації суб'єктів малого і середнього бізнесу та забезпечило можливість порівняння статистичних даних і показників економічного розвитку з країнами ЄС.

Малий і середній бізнес виконує низку важливих функцій в національній економіці, які визначають його роль як ключового елемента ринкової системи господарювання. Аналіз наукових джерел дозволяє виділити такі основні функції малого і середнього бізнесу:

1. **Економічна функція** полягає у забезпеченні економічного зростання через створення доданої вартості, розширення податкової бази, розвиток конкуренції, ефективне використання ресурсів, насичення ринку товарами та послугами. Малий і середній бізнес сприяє формуванню конкурентного середовища, стимулює розвиток підприємницької ініціативи та є джерелом економічного зростання. За даними Міністерства економіки України, малий та середній бізнес відіграє ключову роль в економіці України, забезпечуючи близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37% податкових надходжень [34].

2. **Соціальна функція** виявляється у створенні робочих місць, зменшенні безробіття, підвищенні доходів населення, формуванні середнього класу, забезпеченні соціальної стабільності. Малий і середній бізнес є потужним інструментом вирішення соціальних проблем, особливо в умовах кризи, коли великі підприємства скорочують персонал. Завдяки своїй гнучкості та мобільності, малі підприємства здатні швидко адаптуватися до змін ринкового середовища,

створюючи нові робочі місця та забезпечуючи зайнятість для вразливих категорій населення.

3. **Інноваційна функція** полягає у розробці та впровадженні нових технологій, продуктів, послуг, бізнес-моделей, що сприяє технологічному розвитку та модернізації економіки. Малі та середні підприємства, завдяки своїй гнучкості та відсутності бюрократичних перешкод, часто стають піонерами у впровадженні інновацій, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Згідно з дослідженнями, саме малі інноваційні підприємства забезпечують значну частку технологічних проривів у розвинених країнах світу [15].

4. **Регіональна функція** передбачає забезпечення рівномірного економічного розвитку регіонів, зменшення диспропорцій у територіальному розміщенні виробництва, створення локальних ринків товарів і послуг. Малий і середній бізнес сприяє розвитку депресивних регіонів, малих міст і сільських територій, забезпечуючи зайнятість населення та формування місцевих бюджетів.

5. **Стабілізаційна функція** полягає у забезпеченні стійкості економічної системи через диверсифікацію виробництва, зменшення залежності від окремих галузей та підприємств, підвищення адаптивності економіки до змін зовнішнього середовища. Малий і середній бізнес виступає "економічним амортизатором" в умовах кризи, забезпечуючи стабільність соціально-економічної системи.

6. **Інтеграційна функція** передбачає включення національної економіки до глобальних виробничих ланцюгів, розвиток міжнародного співробітництва, залучення іноземних інвестицій. Малі та середні підприємства сприяють інтеграції України до європейського та світового економічного простору, забезпечуючи обмін технологіями, знаннями та досвідом [19].

Значення малого і середнього бізнесу в національній економіці України підтверджується статистичними даними. За інформацією Державної служби статистики України, станом на кінець 2023 року в Україні функціонувало близько

1,7 млн суб'єктів малого і середнього підприємництва, що становить 99,8% від загальної кількості суб'єктів господарювання. При цьому на малі та середні підприємства припадає близько 81,5% зайнятих працівників та 64% доданої вартості [1].

Водночас, порівняно з розвиненими країнами, частка малого і середнього бізнесу у ВВП України залишається недостатньо високою. У країнах Європейського Союзу малі та середні підприємства створюють до 60-70% ВВП, а в деяких країнах (Італія, Португалія) – до 80%, що свідчить про значний потенціал розвитку малого і середнього бізнесу в Україні та необхідність удосконалення механізмів його державної підтримки [21].

Специфіка функціонування малого і середнього бізнесу в Україні визначається рядом особливостей національної економіки, зокрема: нестабільністю економічного та політичного середовища, недосконалістю законодавчої бази, високим рівнем корупції, складністю доступу до фінансових ресурсів, недостатнім розвитком інфраструктури підтримки підприємництва, низьким рівнем інноваційної активності. Ці особливості створюють додаткові виклики для розвитку малого і середнього бізнесу та вимагають розробки ефективних механізмів його державної підтримки, адаптованих до українських реалій.

Особливої актуальності питання підтримки малого і середнього бізнесу набуло в умовах військового стану, коли підприємства зіткнулися з новими викликами: руйнуванням інфраструктури, втратою персоналу, переміщенням бізнесу, розривом традиційних виробничих ланцюгів, обмеженим доступом до фінансування. За даними дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни, проведеного в грудні 2023 — січні 2024 року, дві третини українського малого та середнього бізнесу були вимушені припинити або частково припинити роботу під час повномасштабного вторгнення. Лише 36,5% бізнесу не припиняли діяльність, а 6% компаній були вимушені припинити діяльність на понад 1 рік [6].

Водночас, дослідження свідчать про високу адаптивність та стійкість українського малого і середнього бізнесу. Згідно з дослідженням "Індекс настроїв малого бізнесу", проведеним Європейською Бізнес Асоціацією (ЕБА) та проектом Unlimit Ukraine за підтримки OLX Україна та ПриватБанку, у 2024 році майже 80% малих і середніх підприємств в Україні планують розширюватися, зокрема й залучаючи для розвитку додаткове фінансування. За результатами дослідження, загальний показник "Індексу настроїв малого бізнесу" підвищився, досягнувши 2,5 бала із 5 можливих, що свідчить про певне покращення ситуації в секторі малого і середнього бізнесу [8].

Отже, малий і середній бізнес є важливою складовою національної економіки України, виконуючи ряд ключових функцій: економічну, соціальну, інноваційну, регіональну, стабілізаційну та інтеграційну. Ефективна реалізація цих функцій можлива лише за умови створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, що вимагає розробки та впровадження дієвих механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах відновлення економіки після війни, коли малий і середній бізнес має стати рушійною силою економічного зростання та соціальної стабільності.

1.2. Концептуальні основи формування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу

Ефективна державна підтримка малого і середнього бізнесу є важливою передумовою його успішного розвитку та реалізації потенціалу в національній економіці. Дослідження концептуальних основ формування механізмів такої підтримки дозволяє визначити їх сутність, принципи, методи та інструменти, що є необхідним для розробки та впровадження ефективної державної політики у сфері підтримки підприємництва.

Механізм державної підтримки малого і середнього бізнесу можна визначити як систему правових, організаційних, адміністративних, економічних, соціальних, інформаційних та інших інструментів, методів і заходів, які реалізуються державними та місцевими органами влади з метою створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності та забезпечення виконання важливих соціально-економічних функцій. Такий механізм є складною багаторівневою системою, що включає різноманітні елементи, які взаємодіють між собою та з зовнішнім середовищем [8].

Формування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу базується на певних концептуальних основах, які визначають їх структуру, функції та спрямованість. Аналіз наукової літератури та практики державної підтримки підприємництва дозволяє виділити такі концептуальні основи:

1. Теоретичні підходи до ролі держави в регулюванні економіки, які визначають загальну спрямованість та інтенсивність державного втручання в економічні процеси. В економічній теорії існують різні підходи до визначення ролі держави – від класичного лібералізму, який обмежує державне втручання, до кейнсіанства, що передбачає активну роль держави в економіці. Вибір конкретного підходу залежить від багатьох факторів: історичних традицій, рівня економічного розвитку, особливостей політичної системи, цілей економічної політики тощо. У сучасних умовах найбільш поширеним є змішаний підхід, який поєднує ринкові механізми з державним регулюванням, що дозволяє забезпечити баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю [11].

2. Принципи державної підтримки малого і середнього бізнесу, які визначають основні засади формування та функціонування відповідних механізмів. Основними принципами є: системність і комплексність (забезпечення взаємоузгодженості та взаємодоповнюваності різних форм і методів підтримки); адресність (спрямованість підтримки на конкретні цільові групи підприємців); гласність і прозорість (відкритість інформації про форми, методи та обсяги

підтримки); ефективність (досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах); пріоритетність (визначення пріоритетних напрямів підтримки відповідно до стратегічних цілей економічної політики); партнерство (взаємодія державних органів з бізнес-асоціаціями, громадськими організаціями, науковими установами); субсидіарність (розподіл повноважень між різними рівнями влади на основі їх ефективності) [13].

3. Стратегічні цілі та завдання державної підтримки малого і середнього бізнесу, які визначаються відповідно до загальних цілей економічної політики держави та специфічних проблем розвитку підприємництва. Основними стратегічними цілями є: створення сприятливого бізнес-середовища; забезпечення доступу до фінансових ресурсів; розвиток інфраструктури підтримки підприємництва; стимулювання інноваційної діяльності; підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств; сприяння експортній діяльності; розвиток підприємницької культури та навичок. Ці цілі конкретизуються в завданнях, які враховують специфіку національної економіки, регіональні особливості, галузеву структуру, рівень розвитку підприємництва тощо [34].

4. Структурно-функціональна організація механізмів державної підтримки, яка визначає їх внутрішню побудову, взаємозв'язки між елементами, функціональне призначення кожного елемента. Механізми державної підтримки малого і середнього бізнесу включають такі основні структурні елементи:

- суб'єкти (органи державної влади та місцевого самоврядування, установи та організації, що реалізують політику підтримки підприємництва);
- об'єкти (суб'єкти малого і середнього підприємництва, які є отримувачами підтримки);
- цілі та завдання (очікувані результати підтримки);
- принципи (основні засади формування та функціонування механізмів);

- функції (основні напрями діяльності суб'єктів підтримки);
- методи (способи впливу на об'єкти);
- інструменти (конкретні засоби реалізації методів);
- ресурси (фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові);
- нормативно-правове забезпечення (законодавчі та нормативні акти, що регулюють процеси підтримки) [16].

5. Типологія механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу, яка дозволяє класифікувати їх за різними ознаками та визначити специфіку кожного типу. Основними класифікаційними ознаками є:

- за рівнем реалізації (загальнодержавні, регіональні, місцеві);
- за характером впливу (прямі, непрямі);
- за функціональним призначенням (фінансово-кредитні, податкові, організаційно-адміністративні, інформаційно-консультативні, інноваційно-інвестиційні, зовнішньоекономічні);
- за терміном дії (довгострокові, середньострокові, короткострокові);
- за об'єктами впливу (загальні, селективні);
- за джерелами фінансування (бюджетні, позабюджетні, змішані);
- за ступенем інноваційності (традиційні, інноваційні) [18].

У структурі механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу особливе місце займають методи та інструменти, які безпосередньо визначають способи та засоби впливу держави на розвиток підприємництва. Методи державної підтримки можна поділити на дві великі групи: прямі та непрямі.

Прямі методи передбачають безпосередній вплив держави на діяльність суб'єктів малого і середнього бізнесу через надання фінансових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів. До прямих методів належать: бюджетне фінансування програм підтримки підприємництва; надання субсидій, грантів, компенсацій; пільгове кредитування; державні гарантії за кредитами; створення об'єктів інфраструктури підтримки бізнесу; державні замовлення та закупівлі;

інформаційна та консультаційна підтримка; навчання та підвищення кваліфікації підприємців.

Непрямі методи спрямовані на формування сприятливого економічного, правового та інституційного середовища для розвитку малого і середнього бізнесу. До непрямих методів належать: податкові пільги та преференції; спрощення адміністративних процедур; зниження адміністративних бар'єрів; дерегуляція підприємницької діяльності; спрощення дозвільної системи; захист прав власності та забезпечення виконання контрактів; розвиток конкурентного середовища; стимулювання інноваційної діяльності; створення сприятливого інвестиційного клімату [20].

Кожен з цих методів реалізується через конкретні інструменти, які є практичними засобами впливу на розвиток малого і середнього бізнесу. Наприклад, інструментами фінансово-кредитної підтримки є: державні програми пільгового кредитування (як-от програма "Доступні кредити 5-7-9%"); компенсація відсоткових ставок за кредитами; державні гарантії за кредитами; пряме бюджетне фінансування; гранти; венчурне фінансування; факторинг; лізинг тощо. Інструментами податкової підтримки є: спеціальні податкові режими (спрощена система оподаткування); податкові пільги; податкові канікули; інвестиційні податкові кредити; прискорена амортизація тощо [24].

Вибір конкретних методів та інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу залежить від багатьох факторів: стану національної економіки, рівня розвитку підприємництва, наявних ресурсів, стратегічних пріоритетів економічної політики, інституційної спроможності державних органів тощо. При цьому важливо забезпечити комплексність та системність підтримки, що передбачає використання різноманітних методів та інструментів, які взаємодоповнюють один одного та спрямовані на досягнення спільних цілей.

Ефективність механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу значною мірою залежить від інституційного забезпечення, яке включає систему

органів, установ та організацій, що реалізують політику підтримки підприємництва. Інституційне забезпечення охоплює органи державної влади та місцевого самоврядування, спеціалізовані установи підтримки підприємництва (фонди, агенції, бізнес-інкубатори, технопарки), фінансово-кредитні установи, громадські об'єднання підприємців, наукові та освітні установи.

Важливою складовою механізмів державної підтримки є нормативно-правове забезпечення, яке створює законодавчу основу для реалізації політики підтримки малого і середнього бізнесу. Нормативно-правове забезпечення включає закони, постанови, розпорядження, накази, інструкції та інші нормативні акти, які регулюють питання створення, функціонування та розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва, а також механізми їх державної підтримки [27].

Механізми державної підтримки малого і середнього бізнесу реалізуються через відповідні програми та стратегії, які визначають цілі, завдання, пріоритетні напрями, методи та інструменти підтримки, а також обсяги фінансування та очікувані результати. Програми підтримки можуть бути загальнодержавними, регіональними або місцевими, галузевими або функціональними, комплексними або цільовими, довгостроковими або короткостроковими.

У сучасних умовах все більшого значення набувають інноваційні механізми державної підтримки малого і середнього бізнесу, які базуються на використанні нових технологій, моделей та підходів. До таких механізмів належать: державно-приватне партнерство, кластерні ініціативи, інноваційні ваучери, краудфандинг, венчурне фінансування, бізнес-акселератори, хакатони, інноваційні хаби тощо. Ці механізми дозволяють підвищити ефективність державної підтримки, залучити додаткові ресурси та забезпечити інноваційний розвиток малого і середнього бізнесу [31].

Особливої актуальності набувають цифрові механізми державної підтримки, які базуються на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація дозволяє створити єдиний інформаційний простір для взаємодії

суб'єктів малого і середнього бізнесу з державними органами, спростити адміністративні процедури, забезпечити доступ до інформаційних ресурсів та послуг, підвищити прозорість та ефективність державної підтримки. Прикладами цифрових механізмів є: електронні сервіси для підприємців, онлайн-платформи для взаємодії бізнесу та держави, цифрові маркетплейси для доступу до фінансування, віртуальні бізнес-інкубатори, онлайн-навчання підприємців тощо [35].

Таким чином, концептуальні основи формування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу включають теоретичні підходи до ролі держави в регулюванні економіки, принципи державної підтримки, стратегічні цілі та завдання, структурно-функціональну організацію механізмів, типологію механізмів, методи та інструменти підтримки, інституційне та нормативно-правове забезпечення, програмно-цільовий підхід до реалізації підтримки, інноваційні та цифрові механізми. Ці концептуальні основи створюють теоретико-методологічний фундамент для розробки та впровадження ефективних механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу, адаптованих до конкретних умов національної економіки та специфічних потреб підприємництва.

1.3. Міжнародний досвід функціонування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу

Дослідження міжнародного досвіду функціонування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу є важливим для розуміння кращих практик та можливостей їх адаптації до українських реалій. У різних країнах світу сформувалися різноманітні моделі та підходи до підтримки підприємництва, які відображають специфіку національних економік, історичні традиції, культурні особливості та стратегічні пріоритети розвитку.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що в більшості розвинених країн підтримка малого і середнього бізнесу є одним з пріоритетів економічної

політики держави. При цьому, незважаючи на різноманітність підходів, можна виділити певні спільні риси та тенденції, які характеризують сучасні механізми державної підтримки малого і середнього бізнесу в розвинених країнах. В Сполучених Штатах Америки підтримка малого і середнього бізнесу здійснюється насамперед через Адміністрацію малого бізнесу (Small Business Administration, SBA), яка була створена ще у 1953 році. SBA є потужною федеральною агенцією, яка має розгалужену мережу регіональних представництв та партнерських організацій, що дозволяє забезпечити комплексну підтримку підприємництва на всій території країни. Основними напрямками діяльності SBA є: надання фінансової підтримки через програми гарантування кредитів; забезпечення доступу до державних контрактів; надання технічної та інформаційної підтримки; захист інтересів малого бізнесу на федеральному рівні [23].

Особливістю американської моделі підтримки малого і середнього бізнесу є акцент на створенні сприятливого бізнес-середовища та розвитку підприємницької ініціативи, а не на прямому фінансуванні. SBA не надає прямих кредитів (за винятком окремих категорій підприємців, наприклад, ветеранів або постраждалих від стихійних лих), а виступає гарантом за кредитами комерційних банків. Такий підхід дозволяє мінімізувати втручання держави в ринкові механізми та стимулювати розвиток приватного фінансового сектора.

Важливим елементом американської моделі є розвинена інфраструктура підтримки підприємництва, яка включає Центри розвитку малого бізнесу (Small Business Development Centers), Жіночі бізнес-центри (Women's Business Centers), Ветеранські бізнес-центри (Veterans Business Outreach Centers), SCORE (Service Corps of Retired Executives) тощо. Ці організації надають безкоштовні або доступні за ціною консультації, навчання, технічну допомогу та менторство для підприємців [25]. В Європейському Союзі підтримка малого і середнього бізнесу здійснюється як на рівні ЄС, так і на рівні окремих країн-членів. На рівні ЄС політика підтримки малого і середнього бізнесу координується Європейською Комісією, зокрема

Генеральним директором з питань внутрішнього ринку, промисловості, підприємництва та МСП. Основою європейської політики щодо МСП є "Акт про малий бізнес для Європи" (Small Business Act for Europe), прийнятий у 2008 році, який визначає стратегічні напрями підтримки малого і середнього бізнесу та принцип "спочатку думай про малих" (Think Small First) у формуванні політики ЄС [14]. Фінансова підтримка малого і середнього бізнесу в ЄС здійснюється через різноманітні програми та фонди, зокрема: Програму ЄС для конкурентоспроможності підприємств та МСП (COSME); Програму "Горизонт 2020" (Horizon 2020); Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF); Європейський соціальний фонд (ESF); Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських територій (EAFRD) тощо. Крім того, фінансова підтримка надається через Європейський інвестиційний банк (EIB) та Європейський інвестиційний фонд (EIF), які пропонують різноманітні фінансові інструменти для МСП: кредити, гарантії, венчурне фінансування, мікрофінансування тощо.

Важливою особливістю європейської моделі є розвинена мережа підтримки підприємництва, зокрема Європейська мережа підприємств (Enterprise Europe Network, EEN), яка об'єднує понад 600 організацій з 60 країн світу та надає інформаційні, консультаційні та мережеві послуги для малого і середнього бізнесу. Крім того, в ЄС функціонують різноманітні онлайн-платформи для підтримки підприємництва, зокрема портал "Your Europe Business", платформа "Access to Finance", "Erasmus for Young Entrepreneurs" тощо [24].

У різних країнах ЄС сформувалися власні моделі підтримки малого і середнього бізнесу, які відображають національні особливості та пріоритети. Так, у Німеччині особливу увагу приділяють підтримці інноваційної діяльності малих і середніх підприємств, розвитку високотехнологічних галузей та стимулюванню експорту. Фінансова підтримка надається через державний банк розвитку KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau), який пропонує пільгові кредити, гарантії, венчурне фінансування тощо. Важливим елементом німецької моделі є розвинена система

дуальної освіти, яка забезпечує підготовку кваліфікованих кадрів для малого і середнього бізнесу.

У Франції функціонує потужна державна агенція розвитку МСП – Bpifrance, яка надає фінансову підтримку малому і середньому бізнесу через різноманітні інструменти: кредити, гарантії, венчурне фінансування, експортне фінансування тощо. Крім того, у Франції діє розгалужена мережа регіональних агенцій економічного розвитку, торгово-промислових палат, бізнес-інкубаторів та технопарків, які надають інформаційну, консультаційну та технічну підтримку підприємцям. Особливістю французької моделі є акцент на регіональному розвитку та підтримці підприємництва в депресивних регіонах [35].

В Італії розвинута система державної фінансової підтримки малого бізнесу через субсидування та пільгове кредитування діяльності окремих напрямків малого бізнесу та діяльності консорціумів і кооперативів, що об'єднують малі підприємства. Органи місцевої влади проводять також відеоконференції з метою повідомлення та роз'яснення поточних змін в оподаткуванні. Особливістю італійської моделі є розвиток промислових округів (industrial districts) та виробничих кластерів, які об'єднують малі та середні підприємства за галузевим або територіальним принципом, що дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність через співпрацю та спеціалізацію [15].

У Великій Британії підтримка малого і середнього бізнесу здійснюється через мережу організацій, зокрема British Business Bank (державний банк розвитку), Innovate UK (агенція інновацій), UK Export Finance (агенція експортного фінансування), Growth Hubs (регіональні центри зростання) тощо. Особливістю британської моделі є акцент на розвитку інновацій, підтримці стартапів та високотехнологічних підприємств, а також спрощенні регуляторного середовища для бізнесу.

В Японії підтримка малого і середнього бізнесу здійснюється через Агенцію малого і середнього підприємництва (SMEA), яка підпорядковується Міністерству

економіки, торгівлі та промисловості. Фінансова підтримка надається через Japan Finance Corporation (JFC) та Організацію підтримки малого і середнього бізнесу (SMRJ). Особливістю японської моделі є акцент на інтеграції малих і середніх підприємств у виробничі ланцюги великих корпорацій, розвитку субпідрядних відносин та промислової кооперації. Крім того, в Японії особливу увагу приділяють підтримці сімейного бізнесу та збереженню традиційних ремесел [13].

У Південній Кореї підтримка малого і середнього бізнесу здійснюється через Адміністрацію малого і середнього бізнесу (SMBA), яка була створена у 1996 році. Особливістю корейської моделі є акцент на розвитку інноваційних малих і середніх підприємств, які можуть стати основою для формування нових глобальних компаній (подібних до Samsung, LG, Hyundai). Корейська модель передбачає тісну співпрацю держави, бізнесу та наукових установ у рамках так званої "потрійної спіралі" (Triple Helix). Про це свідчить розгалужена мережа інститутів підтримки, зокрема Корейська федерація малого і середнього бізнесу (KFSB) та створений в її рамках Фонд взаємодопомоги, який здійснює спеціальну програму сприяння розвитку оптової торгівлі [14].

У Китаї підтримка малого і середнього бізнесу здійснюється в рамках загальної стратегії економічного розвитку, яка передбачає поєднання ринкових механізмів з державним регулюванням. Основними напрямками підтримки є: полегшення доступу до фінансування через державні банки розвитку та спеціальні фонди; створення технопарків, бізнес-інкубаторів та індустріальних парків; податкові пільги для інноваційних підприємств; спрощення адміністративних процедур; підтримка експортної діяльності. Особливістю китайської моделі є акцент на розвитку високотехнологічних галузей та стимулюванні інновацій, а також активна роль держави у формуванні національних "чемпіонів" – великих конкурентоспроможних компаній, які можуть стати глобальними лідерами у своїх галузях [12].

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виділити ключові тенденції та закономірності розвитку механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу в сучасних умовах:

1. Інституціоналізація підтримки малого і середнього бізнесу через створення спеціалізованих органів, установ та організацій на національному, регіональному та місцевому рівнях. У більшості розвинених країн функціонують потужні державні агенції з питань малого і середнього бізнесу, які координують та реалізують політику підтримки підприємництва.

2. Диверсифікація фінансових інструментів підтримки малого і середнього бізнесу, що передбачає використання різноманітних механізмів: пільгових кредитів, гарантій, субсидій, грантів, венчурного фінансування, мікрофінансування, краудфандингу тощо. При цьому акцент зміщується від прямого фінансування до створення умов для залучення приватних інвестицій.

3. Розвиток інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу, яка включає бізнес-інкубатори, технопарки, індустріальні парки, центри підтримки експорту, інноваційні хаби, коворкінги тощо.

4. Цифровізація механізмів підтримки малого і середнього бізнесу, що передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для спрощення взаємодії бізнесу з державою, надання онлайн-послуг, забезпечення доступу до інформації та ресурсів. Цифрові платформи стають важливим інструментом підтримки підприємництва, особливо в умовах пандемії COVID-19 та пов'язаних з нею обмежень.

5. Акцент на підтримці інноваційної діяльності малого і середнього бізнесу, що передбачає стимулювання досліджень і розробок, трансферу технологій, комерціалізації інновацій, захисту інтелектуальної власності. У багатьох країнах діють спеціальні програми підтримки інноваційних стартапів та високотехнологічних малих і середніх підприємств.

6. Розвиток кластерів та мереж співпраці, що передбачає стимулювання взаємодії малих і середніх підприємств з великими компаніями, науковими установами, університетами, органами влади та іншими стейкхолдерами. Кластерний підхід дозволяє підвищити конкурентоспроможність малого і середнього бізнесу через співпрацю, спеціалізацію та доступ до спільних ресурсів.

7. Спрощення регуляторного середовища та зменшення адміністративних бар'єрів, що передбачає оптимізацію процедур реєстрації, ліцензування, звітності, перевірок тощо. У багатьох країнах запроваджено принцип "єдиного вікна" для надання послуг підприємцям, а також механізми оцінки впливу регуляторних актів на малий і середній бізнес.

8. Підтримка інтернаціоналізації та експортної діяльності малого і середнього бізнесу, що передбачає надання інформації про зовнішні ринки, консультацій з питань міжнародної торгівлі, фінансування експортних операцій, сприяння участі у міжнародних виставках та ярмарках тощо. У багатьох країнах діють спеціальні агенції та програми підтримки експорту.

9. Розвиток людського капіталу та підприємницької культури, що передбачає навчання та підвищення кваліфікації підприємців, розвиток підприємницьких навичок, стимулювання підприємницької активності серед молоді, жінок, осіб з інвалідністю, ветеранів та інших цільових груп. У багатьох країнах підприємництво включено до навчальних програм на різних рівнях освіти – від школи до університету [12].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що ефективність механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу залежить від багатьох факторів, зокрема: відповідності підтримки реальним потребам бізнесу; комплексності та системності підтримки; координації дій різних органів та організацій; достатності фінансування; прозорості та доступності підтримки; моніторингу та оцінки ефективності підтримки; адаптивності механізмів до змін зовнішнього середовища тощо.

Для України досвід розвинених країн у сфері підтримки малого і середнього бізнесу є цінним джерелом ідей та практик, які можуть бути адаптовані до національних умов. При цьому важливо враховувати специфіку української економіки, наявні ресурси, інституційну спроможність державних органів, а також пріоритети економічної політики.

Особливо актуальними для України є такі аспекти міжнародного досвіду: розвиток інституційної інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу; диверсифікація фінансових інструментів підтримки; спрощення регуляторного середовища та зменшення адміністративних бар'єрів; стимулювання інноваційної діяльності та експортного потенціалу малих і середніх підприємств; розвиток кластерів та мереж співпраці; цифровізація механізмів підтримки; розвиток людського капіталу та підприємницької культури [14].

Водночас, як зазначають дослідники, пряме запозичення практики регулювання суб'єктів підприємництва в країнах з розвинутою ринковою економікою на сьогоднішній день виявляється неефективним для України, але є дуже корисною з погляду перспективних напрямків подальшого розвитку й підтримки підприємництва. На відміну від розвинутих країн, країни, що розвиваються, мають набагато менше ресурсів для фінансування підтримки підприємництва, і здійснюється вона в умовах, коли процес створення сприятливого підприємницького середовища ще далеко від завершення. Усе це характерно і для України. Тому досвід саме цих країн має великий інтерес для системи державної підтримки малого бізнесу, що формується в Україні [19].

Таким чином, дослідження міжнародного досвіду функціонування механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу дозволяє визначити кращі практики та тенденції розвитку, які можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням національних особливостей, наявних ресурсів та стратегічних пріоритетів економічної політики.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Динаміка розвитку малого і середнього бізнесу в Україні

Аналіз динаміки розвитку малого і середнього бізнесу в Україні є важливим для розуміння його ролі в національній економіці, виявлення основних тенденцій та проблем, а також оцінки ефективності державної політики підтримки підприємництва. Для проведення такого аналізу доцільно розглянути ключові показники, що характеризують стан та розвиток малого і середнього бізнесу: кількість суб'єктів господарювання, їх структуру за розмірами та видами економічної діяльності, показники зайнятості, обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг), фінансові результати діяльності тощо.

За даними Державної служби статистики України, станом на кінець 2022 року в Україні функціонувало 1,7 млн суб'єктів малого і середнього підприємництва, що на 11,4% менше, ніж у 2021 році. Така динаміка значною мірою обумовлена впливом військової агресії Російської Федерації проти України, яка призвела до руйнування інфраструктури, вимушеного переміщення бізнесу, втрати персоналу, розриву виробничих ланцюгів та інших негативних наслідків [41].

У структурі суб'єктів господарювання за розмірами традиційно переважають суб'єкти мікропідприємництва, частка яких у 2022 році становила 95,6% від загальної кількості суб'єктів господарювання. На частку малих підприємств припадало 3,7%, середніх – 0,5%, великих – 0,1%. Така структура є характерною для більшості країн світу та відображає об'єктивні закономірності розвитку підприємництва, коли мікро- та малі підприємства формують основу економіки, а

середні та великі підприємства забезпечують масштабне виробництво та експорт продукції [41].

У структурі суб'єктів малого і середнього підприємництва за організаційно-правовими формами господарювання переважають фізичні особи-підприємці, частка яких у 2022 році становила 83,7% від загальної кількості суб'єктів МСП. На частку юридичних осіб припадало 16,3%. Така ситуація обумовлена простотою реєстрації та ведення діяльності для фізичних осіб-підприємців, а також можливістю використання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності [41].

Аналіз динаміки кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва за період 2018-2022 років (Рис 2.1) показує, що до початку повномасштабної війни спостерігалася позитивна тенденція до зростання кількості суб'єктів МСП. Так, у 2021 році кількість суб'єктів МСП збільшилася на 5,7% порівняно з 2020 роком, а в 2020 році – на 2,9% порівняно з 2019 роком. Однак, у 2022 році відбулося значне скорочення кількості суб'єктів МСП, що було обумовлено впливом військової агресії [41].

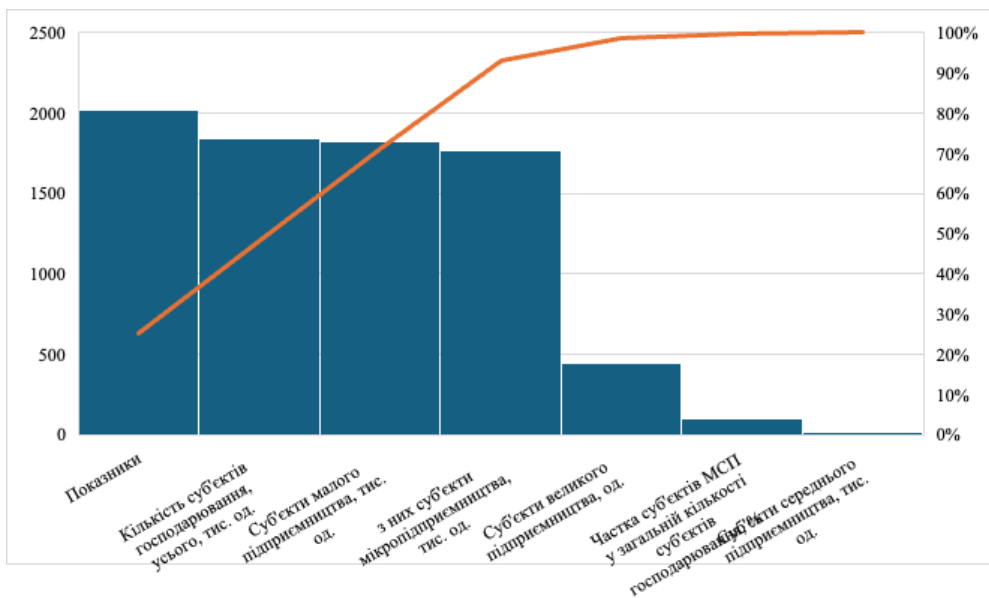

Рис 2.1 Динаміка кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні за 2020-2024 роки

Джерело: складено автором за України [41]

У галузевій структурі малого і середнього бізнесу в Україні традиційно переважають такі види економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (40,9% від загальної кількості суб'єктів МСП у 2022 році), інформація та телекомунікації (11,0%), професійна, наукова та технічна діяльність (9,1%), промисловість (7,2%), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (5,3%), будівництво (4,6%), сільське, лісове та рибне господарство (4,1%). Така структура відображає орієнтацію малого і середнього бізнесу на сферу послуг та внутрішній ринок, що є характерним для багатьох країн світу [41].

Важливим показником, що характеризує роль малого і середнього бізнесу в економіці, є зайнятість населення. За даними Державної служби статистики України, у 2022 році на суб'єктах малого і середнього підприємництва було зайнято

6,2 млн осіб, що становить 81,5% від загальної кількості зайнятих працівників у суб'єктів господарювання. При цьому на суб'єктах мікропідприємництва було зайнято 2,9 млн осіб (38,2%), на малих підприємствах – 1,3 млн осіб (17,1%), на середніх підприємствах – 2,0 млн осіб (26,2%) [41].

Динаміка кількості зайнятих працівників у суб'єктів малого і середнього підприємництва за період 2018-2022 років (Таблиця 2.1) показує, що до початку повномасштабної війни спостерігалася тенденція до зростання зайнятості у секторі МСП. Однак, у 2022 році відбулося скорочення кількості зайнятих працівників, що було обумовлено впливом військової агресії та пов'язаними з нею економічними проблемами [41].

Таблиця 2.1. – Динаміка кількості зайнятих працівників у суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні за 2018-2022 роки

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2022 у % до 2021
Кількість зайнятих працівників, усього, тис. осіб	8661,4	9017,8	8451,8	8177,5	7604,3	93,0
Суб'єкти великого підприємництва, тис. осіб	1574,3	1608,3	1461,1	1445,7	1405,1	97,2
Суб'єкти середнього підприємництва, тис. осіб	2784,5	2784,3	2693,6	2481,8	1996,3	80,4
Суб'єкти малого підприємництва, тис. осіб	4302,6	4625,2	4297,1	4250,0	4202,9	98,9
з них суб'єкти мікропідприємництва, тис. осіб	2874,8	3073,0	2832,9	2985,7	2905,6	97,3
Частка зайнятих у МСП у загальній кількості зайнятих, %	81,8	82,2	82,7	82,3	81,5	-

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [41]

Ще одним важливим показником, що характеризує роль малого і середнього бізнесу в економіці, є обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг). За даними Державної служби статистики України, у 2022 році суб'єктами малого і середнього

підприємництва було реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 6821,9 млрд грн, що становить 65,9% від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання. При цьому на суб'єктів мікропідприємництва припадало 12,3% загального обсягу реалізації, на малі підприємства – 16,5%, на середні підприємства – 37,1% [41].

Динаміка обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого і середнього підприємництва за період 2018-2022 років (Таблиця 2.2) показує, що незважаючи на скорочення кількості суб'єктів МСП та зайнятих працівників у 2022 році, обсяг реалізації продукції продовжував зростати, що свідчить про підвищення ефективності діяльності підприємств, які змогли адаптуватися до умов воєнного стану [41].

Таблиця 2.2. – Динаміка обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого і середнього підприємництва в Україні за 2018-2022 роки

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2022 у % до 2021
Обсяг реалізованої продукції, усього, млрд грн	9054,8	9639,7	10049,9	12451,9	10345,4	83,1
Суб'єкти великого підприємництва, млрд грн	3515,8	3631,4	3902,2	4603,5	3523,5	76,5
Суб'єкти середнього підприємництва, млрд грн	3924,1	4168,4	4359,1	5297,6	3831,2	72,3
Суб'єкти малого підприємництва, млрд грн	1614,9	1839,9	1788,6	2550,8	2990,7	117,2
з них суб'єкти мікропідприємництва, млрд грн	843,3	1025,7	968,6	1406,6	1275,3	90,7
Частка МСП у загальному обсязі реалізації, %	61,2	62,3	61,2	63,0	65,9	-

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [41]

Фінансові результати діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва є важливим показником їх ефективності та стійкості. За даними

Державної служби статистики України, у 2022 році фінансовий результат до оподаткування суб'єктів малого і середнього підприємництва (без урахування банків) становив 214,6 млрд грн прибутку, що на 18,7% менше, ніж у 2021 році. При цьому частка прибуткових підприємств становила 74,1% від загальної кількості, а частка збиткових – 25,9% [41].

Важливим аспектом аналізу стану малого і середнього бізнесу є оцінка його інноваційної активності. За даними Державної служби статистики України, у 2022 році інноваційною діяльністю займалися 9,6% суб'єктів малого і середнього підприємництва у промисловості, що на 0,8 в.п. менше, ніж у 2021 році. Основними напрямками інноваційної діяльності були: придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (68,7% від загальної кількості інноваційно активних підприємств); внутрішні науково-дослідні роботи (24,3%); придбання зовнішніх знань (12,1%); зовнішні науково-дослідні роботи (11,2%) [41].

Аналіз експортної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва показує, що у 2022 році їх частка у загальному обсязі експорту товарів і послуг становила 38,3%, що на 1,9 в.п. більше, ніж у 2021 році. При цьому на суб'єктів малого підприємництва припадало 11,7% експорту, на суб'єктів середнього підприємництва – 26,6%. Основними товарними групами, що експортувалися суб'єктами МСП, були: продукти рослинного походження (27,3% від загального обсягу експорту МСП); недорогоцінні метали та вироби з них (15,6%); жири та олії тваринного або рослинного походження (11,8%); машини, обладнання та механізми (9,5%); готові харчові продукти (8,7%) [41].

Важливим індикатором стану малого і середнього бізнесу є його настрої та очікування. За результатами дослідження "Індекс настроїв малого бізнесу", проведеного Європейською Бізнес Асоціацією (ЕБА) та проектом Unlimit Ukraine за підтримки OLX Україна та ПриватБанку, у 2024 році загальний показник "Індексу настроїв малого бізнесу" підвищився, досягнувши 2,5 бала із 5 можливих. Хоча цей показник залишається у негативній площині, але є вищим, аніж у

попередні роки, що свідчить про певне покращення ситуації у секторі малого і середнього бізнесу. Згідно з дослідженням, 79% опитаних підприємців планують розширення бізнесу у 2024 році. З них 30% мають намір відкрити нові напрями діяльності, а 14% – вийти на міжнародний ринок [8].

Водночас, дослідження "Стан та потреби бізнесу в умовах війни", проведене в грудні 2023 – січні 2024 року, показало, що дві третини українського малого та середнього бізнесу були вимушені припинити або частково припинити роботу під час повномасштабного вторгнення. Лише 36,5% бізнесу не припиняли діяльність, а 6% компаній були вимушені припинити діяльність на понад 1 рік. При цьому найбільше ускладнює відновлення бізнесу непрогнозованість ситуації в Україні та на внутрішньому ринку (58,3%), непередбачувані дії держави (50,7%) та відсутність достатньо платоспроможних клієнтів (49,4%) [6].

Результати дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) "Середній бізнес в Україні: Terra incognita чи схований Mittelstand" показують, що за два десятиліття в Україні виріс новий приватний бізнес-сектор попри економічні кризи та не завжди сприятливий діловий клімат. Дві третини опитаних підприємств повідомляють, що досягли свого розміру, розпочавши як маленькі компанії, що підтверджує органічне зростання середнього бізнесу в останні десятиліття. Водночас, однією з основних перешкод, які виникають із втратою статусу малого підприємства та переходом до категорії середнього підприємства, є страх втратити спрощену систему оподаткування [41].

Аналіз динаміки розвитку малого і середнього бізнесу в Україні дозволяє виділити такі основні тенденції:

- Скорочення кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва та зайнятих працівників у 2022 році внаслідок військової агресії та пов'язаних з нею економічних проблем.
- Збільшення частки малого і середнього бізнесу в загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) та експорті, що свідчить про підвищення

ефективності діяльності підприємств, які змогли адаптуватися до умов воєнного стану.

- Зростання інтересу малого і середнього бізнесу до цифровізації та інноваційних технологій, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність та адаптуватися до нових умов.
- Посилення ролі малого і середнього бізнесу у забезпеченні економічної стійкості та відновленні економіки в умовах воєнного стану.
- Зростання оптимізму та планів щодо розширення бізнесу серед підприємців, незважаючи на складні економічні умови.
- Водночас, малий і середній бізнес в Україні стикається з рядом проблем, які ускладнюють його розвиток:
- Непрогнозованість ситуації в Україні та на внутрішньому ринку внаслідок військової агресії.
- Складність доступу до фінансових ресурсів, особливо довгострокових інвестицій.
- Адміністративні бар'єри та регуляторні обмеження, які збільшують операційні витрати та ускладнюють ведення бізнесу.
- Нестача кваліфікованих кадрів внаслідок міграційних процесів та мобілізації.
- Руйнування інфраструктури та логістичні проблеми, які ускладнюють виробництво та поставки продукції.
- Зниження платоспроможного попиту на внутрішньому ринку внаслідок зменшення доходів населення.
- Складнощі з виходом на зовнішні ринки через логістичні обмеження та недостатню конкурентоспроможність продукції.
- Нестабільність законодавства та непередбачуваність дій держави, що ускладнює стратегічне планування діяльності.

Попри ці проблеми, малий і середній бізнес в Україні демонструє значну адаптивність та стійкість, що свідчить про його потенціал як рушійної сили

економічного відновлення та зростання. За даними дослідження МСБ демонструє поліпшення прогнозу своєї діяльності у 2024 році. Показник очікування від результатів діяльності компанії суттєво зріс порівняно з аналогічним показником січня 2022 року (10,3%) та на наступний рік становить +20,7% порівняно з 2023 роком. Майже половина представників МСБ (44,5%) заявила, що очікує на зростання персоналу у 2024 році. 83,3% респондентів вважають саме людські ресурси ключовими для післявоєнного відновлення компанії [26].

Таким чином, аналіз динаміки розвитку малого і середнього бізнесу в Україні свідчить про його важливу роль в національній економіці та значний потенціал для подальшого розвитку. Водночас, реалізація цього потенціалу вимагає ефективної державної політики підтримки малого і середнього бізнесу, яка має враховувати специфічні проблеми та потреби підприємництва в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення [18].

Ефективність державної підтримки малого і середнього бізнесу значною мірою залежить від якості організаційно-правового забезпечення, яке створює законодавчу основу та визначає інституційні механізми реалізації відповідної політики. Аналіз організаційно-правового забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні дозволяє оцінити його відповідність сучасним викликам та потребам підприємництва, а також визначити напрями вдосконалення.

Правове забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні представлене системою нормативно-правових актів різного рівня, які регулюють відносини у сфері підприємництва та визначають механізми його державної підтримки. Основу цієї системи становлять: Конституція України, міжнародні договори, кодекси, закони України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, рішення органів місцевого самоврядування [2].

Базовим законодавчим актом, що визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки малого і середнього підприємництва, є Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Цей закон визначає принципи державної політики у сфері розвитку МСП, повноваження органів влади та місцевого самоврядування щодо підтримки підприємництва, види державної підтримки суб'єктів МСП, умови її надання, а також інфраструктуру підтримки малого і середнього підприємництва [12].

Відповідно до статті 4 цього Закону, основними напрямками державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку з метою оптимізації оподаткування;
- 2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва;
- 3) залучення суб'єктів МСП до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення поставки продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб;
- 4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;
- 5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;
- 6) гарантування прав суб'єктів МСП під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
- 7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів МСП та скороченню строку проведення таких процедур;

8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів МСП;

9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами МСП новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг) [6].

Важливим елементом правового забезпечення державної підтримки МСП є Господарський кодекс України, який визначає правові основи господарської діяльності, у тому числі малого та середнього підприємництва. Відповідно до статті 55 цього Кодексу, суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро. Суб'єктами середнього підприємництва є суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро [1].

Регулювання окремих аспектів державної підтримки малого і середнього бізнесу здійснюється також іншими законами України, зокрема: "Про державну допомогу суб'єктам господарювання", "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності", "Про публічні закупівлі", "Про інноваційну діяльність", "Про державно-приватне партнерство", "Про інвестиційну діяльність" тощо [2].

Особливе значення для розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу має Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Відповідно до статті 379 цієї Угоди, Україна та ЄС співпрацюють для імплементації стратегій розвитку

малих і середніх підприємств на принципах Європейської хартії малих підприємств та з урахуванням принципів Акта про малий бізнес для Європи (Small Business Act for Europe). Така співпраця включає зосередження уваги на створенні сприятливих регуляторних умов, обміні найкращою практикою, стимулюванні підприємницької діяльності та підтримці інтернаціоналізації МСП [2].

На рівні підзаконних нормативно-правових актів важливе значення мають постанови Кабінету Міністрів України, які визначають порядок реалізації конкретних механізмів державної підтримки малого і середнього бізнесу. Серед таких постанов варто відзначити: "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікrokредитування суб'єктів малого підприємництва", "Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва", "Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю" тощо [39].

Особливої уваги заслуговує постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28 "Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва", яка визначає механізм надання фінансової державної підтримки суб'єктам МСП Фондом розвитку підприємництва за програмою "Доступні кредити 5-7-9%". Ця програма передбачає часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, надання гарантій за кредитами, а також рефінансування існуючих кредитів [39].

Важливим стратегічним документом, що визначає пріоритетні напрями та механізми державної підтримки малого і середнього бізнесу, є Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва (МСП) на період до 2027 року, схвалена Урядом 30 серпня 2024 року. Ця стратегія спрямована на створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу в Україні з урахуванням викликів, пов'язаних з військовою

агресією та необхідністю післявоєнного відновлення економіки. Стратегія визначає такі стратегічні цілі: полегшення доступу до фінансів; забезпечення доступу до ринків; створення сприятливого бізнес-середовища; стимулювання інноваційної діяльності та цифрової трансформації; розвиток підприємницької культури та навичок; підвищення конкурентоспроможності МСП на міжнародних ринках [9].

Організаційне забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні представлено системою органів державної влади та місцевого самоврядування, які формують та реалізують відповідну політику. Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку та підтримки підприємництва, є Міністерство економіки України. У структурі міністерства функціонує Директорат розвитку підприємництва та регуляторної політики, який відповідає за формування політики щодо розвитку малого і середнього підприємництва [34].

Важливу роль у реалізації державної політики підтримки малого і середнього бізнесу відіграє Офіс розвитку малого і середнього підприємництва при Міністерстві економіки України (SMEDO), створений у 2018 році за підтримки ЄС та в межах FORBIZ/EU4Business. Офіс є консультативно-дорадчим органом Міністерства економіки, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва. Основними функціями Офісу є: розробка пропозицій щодо вдосконалення політики розвитку МСП; сприяння діалогу між бізнесом і владою; координація міжнародної технічної допомоги для розвитку МСП; моніторинг та оцінка ефективності державної політики у сфері МСП [34].

Важливим елементом організаційного забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДІФКУ), яка належить до сфери управління Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України. ДІФКУ надає фінансову підтримку суб'єктам

господарювання для реалізації інноваційних та інвестиційних проектів, зокрема через механізми пільгового кредитування, надання гарантій та лізингу [34].

На рівні регіонів та місцевих громад функції з підтримки малого і середнього бізнесу виконують відповідні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, а також регіональні фонди підтримки підприємництва, агенції регіонального розвитку, бізнес-центри, бізнес-інкубатори тощо. Важливим інструментом реалізації політики підтримки малого і середнього бізнесу на регіональному та місцевому рівнях є регіональні та місцеві програми розвитку малого і середнього підприємництва [35].

Особливу роль у системі організаційного забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу відіграють спеціалізовані установи та організації, зокрема: Фонд розвитку підприємництва, який адмініструє програму "Доступні кредити 5-7-9%"; Офіс з розвитку підприємництва та експорту "Дія.Бізнес"; мережа центрів підтримки підприємництва; торгово-промислові палати; бізнес-асоціації; об'єднання підприємців тощо [34].

Важливим напрямом розвитку організаційно-правового забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні є його цифрова трансформація. У цьому контексті ключову роль відіграє Міністерство цифрової трансформації України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії. Зокрема, Мінцифри впроваджує цифрові інструменти підтримки малого і середнього бізнесу, такі як портал "Дія.Бізнес", що надає інформаційну, консультаційну та освітню підтримку підприємцям [35].

Портал "Дія.Бізнес" є єдиною онлайн-платформою для підприємців, яка об'єднує необхідні сервіси, інформацію та послуги для започаткування та розвитку бізнесу. На порталі доступні: онлайн-консультації з питань ведення бізнесу; освітні програми та курси для підприємців; каталог бізнес-ідей та шаблони бізнес-планів;

інформація про доступні програми підтримки та фінансування; маркетплейс послуг для бізнесу; інструменти для перевірки контрагентів та аналізу ринку; консалтингові послуги тощо [35].

Важливим елементом організаційно-правового забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу є механізми координації та взаємодії між різними суб'єктами цієї підтримки. У цьому контексті варто відзначити діяльність Ради бізнес-омбудсмена, яка створена як незалежний постійно діючий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України з метою сприяння прозорості діяльності органів державної влади, запобігання корупційним діям та/або іншим порушенням законних інтересів суб'єктів підприємництва. Рада бізнес-омбудсмена розглядає скарги суб'єктів підприємництва на дії або бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, що порушують їхні законні інтереси, та сприяє вирішенню конфліктних ситуацій [36].

Аналіз організаційно-правового забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні дозволяє виділити його сильні та слабкі сторони. До сильних сторін належать: наявність базового законодавства у сфері підтримки МСП, гармонізованого з європейськими стандартами; функціонування спеціалізованих інституцій підтримки підприємництва; впровадження програми "Доступні кредити 5-7-9%"; розвиток цифрових інструментів підтримки бізнесу; активна співпраця з міжнародними організаціями та партнерами у сфері розвитку МСП [34].

Водночас, організаційно-правове забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні має ряд недоліків: недостатня узгодженість та координація дій різних органів влади та інституцій підтримки підприємництва; обмежені фінансові ресурси для реалізації програм підтримки МСП; недостатня розвиненість інфраструктури підтримки підприємництва, особливо на регіональному та місцевому рівнях; складність та бюрократизація процедур отримання державної підтримки; недостатня інформованість підприємців про

наявні програми та механізми підтримки; відсутність системного моніторингу та оцінки ефективності державної політики у сфері підтримки МСП [36].

Отже, організаційно-правове забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні представлено системою нормативно-правових актів, органів державної влади та місцевого самоврядування, спеціалізованих установ та організацій, які формують та реалізують відповідну політику. Це забезпечення має певні позитивні аспекти, зокрема наявність базового законодавства та інституцій підтримки підприємництва, але потребує вдосконалення у напрямі підвищення координації дій, розширення фінансових можливостей, розвитку інфраструктури підтримки, спрощення процедур отримання підтримки, покращення інформаційного забезпечення та впровадження ефективної системи моніторингу та оцінки.

2.2. Інституційні механізми підтримки малого і середнього бізнесу в Україні

Інституційні механізми відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної державної підтримки малого і середнього бізнесу, створюючи організаційну основу для реалізації відповідної політики. Аналіз цих механізмів дозволяє оцінити їх функціональність, виявити проблеми та визначити напрями вдосконалення.

Інституційні механізми підтримки малого і середнього бізнесу в Україні представлені системою органів, установ та організацій, які забезпечують формування та реалізацію політики у сфері розвитку підприємництва, надання різноманітних послуг та ресурсів для підприємців, а також створення сприятливих умов для функціонування бізнесу. Ця система включає інституції різного рівня: від загальнодержавних органів влади до місцевих організацій підтримки підприємництва [4].

На загальнодержавному рівні ключову роль у формуванні та реалізації політики підтримки малого і середнього бізнесу відіграють Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади, насамперед Міністерство економіки України. Верховна Рада України забезпечує законодавче регулювання розвитку малого і середнього підприємництва, визначає основні напрями державної політики у цій сфері та затверджує загальнодержавні програми розвитку МСП. Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку МСП, розробляє та виконує відповідні програми, координує діяльність органів виконавчої влади щодо підтримки підприємництва [36].

Міністерство економіки України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку підприємництва. У структурі міністерства функціонує Директорат розвитку підприємництва та регуляторної політики, який відповідає за формування політики щодо розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення адекватного регуляторного середовища для бізнесу, вдосконалення дозвільної системи та системи ліцензування, а також розвиток інфраструктури підтримки підприємництва [34].

Важливу роль у реалізації державної політики підтримки малого і середнього бізнесу відіграє Офіс розвитку малого і середнього підприємництва при Міністерстві економіки України (SMEDO). Офіс виконує такі функції: розробляє пропозиції щодо вдосконалення політики розвитку МСП; сприяє діалогу між бізнесом і владою; координує міжнародну технічну допомогу для розвитку МСП; здійснює моніторинг та оцінку ефективності державної політики у сфері МСП; проводить дослідження та аналіз стану розвитку МСП; розробляє інформаційні та методичні матеріали для підприємців; організовує навчальні та інформаційні заходи для МСП [34].

У системі інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу важливе місце займає Міністерство цифрової трансформації України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії. Мінцифри впроваджує цифрові інструменти підтримки малого і середнього бізнесу, такі як портал "Дія.Бізнес", що надає інформаційну, консультаційну та освітню підтримку підприємцям [35].

Портал "Дія.Бізнес" є єдиною онлайн-платформою для підприємців, яка об'єднує необхідні сервіси, інформацію та послуги для започаткування та розвитку бізнесу. Крім онлайн-порталу, створено мережу центрів підтримки підприємництва "Дія.Бізнес", які надають консультації, проводять навчання та заходи для підприємців, а також забезпечують доступ до інформації про програми підтримки бізнесу. Станом на 2024 рік в Україні функціонує понад 20 таких центрів у різних регіонах країни [35].

Важливим елементом інституційної підтримки малого і середнього бізнесу є Фонд розвитку підприємництва, який адмініструє програму "Доступні кредити 5-7-9%". Ця програма, запроваджена у 2020 році, передбачає надання кредитів малому і середньому бізнесу за пільговими відсотковими ставками (від 5% до 9% річних, залежно від розміру бізнесу та цілей кредитування) з частковою компенсацією відсоткових ставок з державного бюджету. Програма також передбачає надання державних гарантій за кредитами для МСП, що не мають достатнього забезпечення [34].

У системі інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу важливу роль відіграє Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДІФКУ), яка надає фінансову підтримку суб'єктам господарювання для реалізації інноваційних та інвестиційних проєктів. ДІФКУ здійснює пільгове кредитування, надання гарантій, лізинг, факторинг, а також інші форми фінансової підтримки інноваційної діяльності [34].

На регіональному та місцевому рівнях функції з підтримки малого і середнього бізнесу виконують відповідні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, а також регіональні фонди підтримки підприємництва, агенції регіонального розвитку, бізнес-центри, бізнес-інкубатори тощо. Важливим інструментом реалізації політики підтримки малого і середнього бізнесу на регіональному та місцевому рівнях є регіональні та місцеві програми розвитку малого і середнього підприємництва [35].

Регіональні фонди підтримки підприємництва створені в усіх областях України та в м. Києві. Вони здійснюють фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку малого і середнього бізнесу на регіональному рівні, реалізують регіональні програми розвитку підприємництва, проводять навчальні заходи для підприємців, сприяють розвитку інфраструктури підтримки МСП. Фінансування діяльності регіональних фондів здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, добровільних внесків фізичних та юридичних осіб, а також інших джерел, не заборонених законодавством [9].

Агенції регіонального розвитку, створені відповідно до Закону України "Про засади державної регіональної політики", також відіграють важливу роль у підтримці малого і середнього бізнесу на регіональному рівні. Вони забезпечують ефективну взаємодію органів влади, бізнесу та громадянського суспільства у формуванні та реалізації регіональної політики, зокрема щодо розвитку підприємництва. Агенції надають консультаційну, інформаційну та організаційну підтримку суб'єктам регіонального розвитку, у тому числі малому і середньому бізнесу [5].

Бізнес-центри та бізнес-інкубатори є важливими елементами інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу на місцевому рівні. Бізнес-центри надають інформаційні, консультаційні, освітні та інші послуги для підприємців, проводять тренінги, семінари, майстер-класи, забезпечують доступ до інформації про програми підтримки бізнесу, допомагають у розробці бізнес-планів, маркетингових

стратегій тощо. Бізнес-інкубатори створюють сприятливі умови для започаткування та розвитку нового бізнесу, надаючи не лише консультаційні послуги, а й приміщення, обладнання, доступ до фінансування, менторську підтримку тощо [9].

Важливим елементом інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу є торгово-промислові палати, які об'єднують суб'єктів підприємницької діяльності для представлення їхніх інтересів у відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, а також для надання підтримки у розвитку бізнесу. Торгово-промислові палати надають інформаційні, консультаційні, експертні, освітні послуги для підприємців, сприяють розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, проводять виставки, ярмарки, конференції, сприяють врегулюванню спорів між суб'єктами господарювання [5].

Бізнес-асоціації та об'єднання підприємців також відіграють важливу роль у системі інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу. Вони представляють інтереси підприємців у відносинах з органами влади, беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва, надають інформаційну, консультаційну, правову підтримку своїм членам, організовують навчальні заходи, сприяють налагодженню бізнес-контактів тощо. Серед найбільш впливових бізнес-асоціацій в Україні варто відзначити: Українську раду бізнесу, Європейську Бізнес Асоціацію, Спілку українських підприємців, Торгово-промислову палату України, Український союз промисловців і підприємців, Федерацію роботодавців України тощо [6].

У системі інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу важливу роль відіграють також міжнародні організації та проекти міжнародної технічної допомоги, які надають фінансову, технічну, консультаційну та іншу підтримку для розвитку підприємництва в Україні. Серед таких організацій та проектів варто відзначити: Програму ЄС "EU4Business", Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Світовий банк, Міжнародну фінансову

корпорацію (IFC), Програму розвитку ООН (UNDP), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) тощо [6].

Програма "EU4Business" є однією з найбільших ініціатив ЄС з підтримки малого і середнього бізнесу в Україні. Вона реалізується через різноманітні проекти, спрямовані на поліпшення доступу МСП до фінансування, ринків та знань, а також на створення сприятливого бізнес-середовища. В рамках програми надаються кредити, гранти, консультації, тренінги, підтримка для виходу на зовнішні ринки тощо [17].

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) надає фінансову та консультаційну підтримку малому і середньому бізнесу в Україні через ряд програм, зокрема: Програму підтримки малого бізнесу (Small Business Support), Програму кредитування малого бізнесу (Small Business Initiative), Програму жіночого підприємництва (Women in Business) тощо. ЄБРР також співпрацює з українськими банками, надаючи їм кредитні лінії для подальшого кредитування МСП [37].

Світовий банк та Міжнародна фінансова корпорація (IFC) реалізують в Україні ряд проектів, спрямованих на поліпшення бізнес-клімату, розвиток фінансового сектора та підтримку малого і середнього бізнесу. Зокрема, IFC надає технічну допомогу для вдосконалення регуляторного середовища, розвитку фінансової інфраструктури, покращення корпоративного управління, а також здійснює інвестиції в українські компанії та фінансові установи [37].

Програма розвитку ООН (UNDP) реалізує в Україні ряд проектів, спрямованих на підтримку підприємництва, зокрема: Проект "Зміцнення членських бізнес-об'єднань мікро-, малих і середніх підприємств в Україні", який реалізується у співпраці з Міністерством економіки України і за підтримки Швейцарії. Цей проект спрямований на посилення спроможності бізнес-об'єднань представляти

інтереси МСП у діалозі з органами влади та надавати якісні послуги своїм членам [7].

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) реалізує в Україні ряд проектів, спрямованих на підтримку малого і середнього бізнесу, зокрема: Програму "Конкурентоспроможна економіка України", яка сприяє розвитку підприємництва, поліпшенню бізнес-клімату, розвитку експорту та залученню інвестицій. В рамках програми надається технічна допомога для вдосконалення регуляторного середовища, розвитку підприємницьких навичок, підвищення конкурентоспроможності українських компаній та виходу на зовнішні ринки [6].

Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) реалізує в Україні ряд проектів, спрямованих на підтримку малого і середнього бізнесу, зокрема: Програму "Сприяння розвитку торгівлі шляхом поліпшення бізнес-клімату та підтримки малого і середнього бізнесу", яка спрямована на поліпшення умов для розвитку підприємництва, підвищення конкурентоспроможності українських компаній та сприяння їх виходу на зовнішні ринки [6].

Аналіз інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу в Україні дозволяє виділити їх сильні та слабкі сторони. До сильних сторін належать: наявність законодавчо визначеної системи органів та установ підтримки МСП; функціонування спеціалізованих інституцій, таких як Офіс розвитку МСП, Фонд розвитку підприємництва, центри "Дія.Бізнес"; реалізація програми "Доступні кредити 5-7-9%"; розвиток цифрових інструментів підтримки бізнесу; активна співпраця з міжнародними організаціями та проектами технічної допомоги [14].

Водночас, інституційні механізми підтримки малого і середнього бізнесу в Україні мають ряд недоліків: недостатня координація дій різних органів та установ підтримки підприємництва; обмежені фінансові та кадрові ресурси інституцій підтримки МСП; нерівномірний розвиток інфраструктури підтримки підприємництва в різних регіонах країни; складність та бюрократизація процедур отримання державної підтримки; недостатня інформованість підприємців про

наявні програми та механізми підтримки; відсутність системного моніторингу та оцінки ефективності інституційних механізмів підтримки МСП [6], недоліки особливо загострилися в умовах військового стану, коли малий і середній бізнес зіткнувся з новими викликами: руйнуванням інфраструктури, вимушеним переміщенням, втратою персоналу, розривом традиційних виробничих ланцюгів, обмеженим доступом до фінансування тощо. У таких умовах особливої актуальності набуває необхідність вдосконалення інституційних механізмів підтримки малого і середнього бізнесу, їх адаптації до нових реалій та посилення спроможності забезпечувати ефективну підтримку підприємництва в кризових умовах [46].

Отже, інституційні механізми підтримки малого і середнього бізнесу в Україні представлені системою органів, установ та організацій різного рівня, які забезпечують формування та реалізацію політики у сфері розвитку підприємництва, надання різноманітних послуг та ресурсів для підприємців, а також створення сприятливих умов для функціонування бізнесу.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу

Визначення стратегічних пріоритетів розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу є важливою передумовою формування ефективної політики у цій сфері, особливо в умовах відновлення економіки після війни. Ці пріоритети мають враховувати як поточний стан та проблеми розвитку малого і середнього бізнесу, так і довгострокові цілі економічної політики держави, а також кращий міжнародний досвід.

Аналіз сучасного стану малого і середнього бізнесу в Україні, викликів та можливостей його розвитку, а також стратегічних документів у сфері економічної політики дозволяє визначити такі стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу:

1. Створення сприятливого регуляторного середовища для розвитку малого і середнього бізнесу є фундаментальним пріоритетом, який передбачає спрощення та оптимізацію нормативно-правової бази, зменшення адміністративних бар'єрів, забезпечення стабільності та передбачуваності регуляторної політики. Цей пріоритет спрямований на зниження трансакційних витрат бізнесу, пов'язаних з дотриманням регуляторних вимог, та створення рівних конкурентних умов для всіх суб'єктів господарювання [32].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- спрощення процедур реєстрації, ліцензування, отримання дозволів та інших адміністративних процедур;
- впровадження електронних сервісів для взаємодії бізнесу з державними органами;
- забезпечення прозорості та передбачуваності регуляторної політики;
- застосування підходу "спочатку думай про малих" (Think Small First) при розробці нормативно-правових актів;
- проведення систематичного перегляду та оптимізації регуляторних вимог;
- запровадження механізмів оцінки впливу регуляторних актів на малий і середній бізнес;
- зменшення кількості перевірок та підвищення їх прозорості;
- боротьбу з корупцією та забезпечення верховенства права.

Особливої актуальності цей пріоритет набуває в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності гармонізації українського законодавства з правом ЄС. Впровадження принципів Європейської хартії малих підприємств та Акта про малий бізнес для Європи дозволить створити регуляторне середовище, сприятливе для розвитку малого і середнього бізнесу та інтеграції українських підприємств до європейського економічного простору [32].

2. Забезпечення доступу малого і середнього бізнесу до фінансових ресурсів є критично важливим пріоритетом, особливо в умовах обмеженості власних коштів підприємств та високої вартості банківського кредитування. Цей пріоритет спрямований на розширення можливостей малого і середнього бізнесу щодо залучення фінансування для започаткування, розвитку та масштабування діяльності [32].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- розвиток програми "Доступні кредити 5-7-9%" з розширенням її можливостей та спрощенням процедур отримання кредитів;

- впровадження механізмів гарантування кредитів для малого і середнього бізнесу;
- розвиток альтернативних інструментів фінансування: лізингу, факторингу, венчурного капіталу, краудфандингу, мезонінного фінансування тощо;
- створення спеціалізованих фондів підтримки інноваційних стартапів та високотехнологічних малих і середніх підприємств;
- стимулювання розвитку фондового ринку та можливостей для залучення акціонерного капіталу малими і середніми підприємствами;
- розвиток мікрофінансування для мікропідприємств та соціального підприємництва;
- фінансову підтримку експортної діяльності малого і середнього бізнесу;
- розвиток фінансової інклюзії та підвищення фінансової грамотності підприємців.

У контексті післявоєнного відновлення особливої актуальності набуває необхідність розробки спеціальних фінансових інструментів для підтримки підприємств, які постраждали від війни, зокрема втратили майно, обладнання, ринки збуту тощо. Такі інструменти можуть включати грантові програми, програми компенсації збитків, пільгові кредити для відновлення діяльності, гарантії для отримання кредитів на відновлення тощо [42].

3. Розвиток інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу є важливим пріоритетом, спрямованим на створення мережі організацій та установ, які надають інформаційну, консультаційну, освітню, технічну та іншу підтримку підприємцям, інфраструктура має забезпечувати комплексну підтримку бізнесу на всіх етапах його розвитку – від започаткування до виходу на міжнародні ринки [32].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- розвиток мережі центрів підтримки підприємництва "Дія.Бізнес" в усіх регіонах України;
- створення та розвиток бізнес-інкубаторів, технопарків, індустріальних парків, коворкінгів та інших об'єктів інноваційної інфраструктури;
- підтримка діяльності регіональних фондів розвитку підприємництва та агенцій регіонального розвитку;
- розвиток мережі консультаційних центрів для підприємців, зокрема з питань започаткування бізнесу, оподаткування, бухгалтерського обліку, юридичних аспектів, маркетингу тощо;
- створення спеціалізованих центрів підтримки експорту для малого і середнього бізнесу;
- розвиток мережі інноваційних хабів та акселераторів для підтримки стартапів та інноваційних малих і середніх підприємств;
- підтримка діяльності бізнес-асоціацій та об'єднань підприємців.

Особливу увагу слід приділити розвитку інфраструктури підтримки бізнесу в регіонах, особливо в малих містах та сільській місцевості, де доступ до такої інфраструктури є обмеженим. Це дозволить забезпечити рівні можливості для розвитку підприємництва на всій території України та сприятиме зменшенню регіональних диспропорцій [35].

4. Стимулювання інноваційної діяльності та цифрової трансформації малого і середнього бізнесу є стратегічним пріоритетом, спрямованим на підвищення конкурентоспроможності українських підприємств в умовах глобальної цифрової економіки. Цей пріоритет передбачає створення умов для розвитку інноваційного підприємництва, впровадження нових технологій, цифровізації бізнес-процесів та створення інноваційних продуктів і послуг [32].

- Реалізація цього пріоритету передбачає:
- надання фінансової підтримки для інноваційних проектів малого і середнього бізнесу;

- сприяння трансферу технологій та комерціалізації результатів наукових досліджень;
- розвиток інноваційних кластерів та мереж співпраці між малими і середніми підприємствами, науковими установами, університетами та великими компаніями;
- підтримку стартапів та спін-офф компаній, створених на базі наукових установ та університетів;
- сприяння впровадженню цифрових технологій у діяльність малого і середнього бізнесу;
- розвиток електронної комерції та цифрових платформ для малого і середнього бізнесу;
- підтримку експорту інноваційних продуктів та послуг;
- стимулювання розвитку креативних індустрій та соціальних інновацій.

У контексті післявоєнного відновлення інновації та цифровізація стають ключовими факторами конкурентоспроможності, дозволяючи малому і середньому бізнесу адаптуватися до нових умов, знаходити нові ринки та підвищувати ефективність діяльності. Тому підтримка інноваційної діяльності та цифрової трансформації має стати невід'ємною частиною політики відновлення економіки [42].

5. Розвиток експортного потенціалу малого і середнього бізнесу є важливим пріоритетом, спрямованим на розширення ринків збуту для українських підприємств, інтеграцію до глобальних ланцюгів доданої вартості та підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Цей пріоритет набуває особливої актуальності в контексті реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка створює нові можливості для виходу українських підприємств на європейський ринок [32].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- надання інформаційної та консультаційної підтримки з питань експортної діяльності;
- сприяння участі малого і середнього бізнесу у міжнародних виставках, ярмарках, бізнес-місіях;
- підтримку процесів сертифікації продукції відповідно до міжнародних стандартів;
- фінансову підтримку експортної діяльності, зокрема через експортне кредитування, страхування та гарантування;
- розвиток електронної комерції та цифрових платформ для виходу на зовнішні ринки;
- сприяння інтеграції малого і середнього бізнесу до глобальних ланцюгів доданої вартості;
- підтримку створення та розвитку експортних консорціумів малих і середніх підприємств;
- розвиток торговельної дипломатії та лобіювання інтересів українського бізнесу на зовнішніх ринках.

Особливу увагу слід приділити підтримці експорту малого і середнього бізнесу до країн ЄС, що дозволить максимально використати можливості, які надає Угода про асоціацію, зокрема в частині зони вільної торгівлі. Водночас, важливо диверсифікувати експортні ринки, розвиваючи торговельні відносини з країнами Азії, Африки, Америки та іншими регіонами світу [32].

6. Розвиток людського капіталу та підприємницької культури є стратегічним пріоритетом, спрямованим на підвищення рівня підприємницьких навичок та компетенцій, формування позитивного ставлення до підприємництва в суспільстві, а також забезпечення малого і середнього бізнесу кваліфікованими кадрами. Цей пріоритет передбачає створення умов для розвитку підприємницької освіти, навчання та підвищення кваліфікації підприємців, а також стимулювання підприємницької активності серед різних груп населення [32].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- впровадження підприємницької освіти на різних рівнях освітньої системи – від школи до університету;
- розвиток програм навчання та підвищення кваліфікації для підприємців, зокрема з питань започаткування бізнесу, управління, маркетингу, фінансів, інновацій, експорту тощо;
- підтримку менторських програм для підприємців-початківців;
- стимулювання підприємницької активності серед молоді, жінок, осіб з інвалідністю, ветеранів та інших цільових груп;
- розвиток соціального підприємництва;
- проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування позитивного іміджу підприємництва;
- підтримку конкурсів бізнес-планів, стартап-турнірів та інших заходів, спрямованих на стимулювання підприємницької активності;
- сприяння розвитку системи професійної освіти та підготовки кадрів для малого і середнього бізнесу.

Особливої актуальності цей пріоритет набуває в контексті післявоєнного відновлення, коли багато людей втратили роботу або були вимушені змінити місце проживання, і розвиток підприємництва може стати для них шляхом до економічної самостійності та соціальної інтеграції. Крім того, важливим аспектом є перепідготовка ветеранів та їх інтеграція до підприємницької діяльності, що дозволить не лише забезпечити їх зайнятість, а й використати їхній досвід, лідерські якості та інші компетенції для розвитку економіки [12].

7. Підтримка малого і середнього бізнесу на деокупованих та постраждалих від війни територіях є специфічним пріоритетом, актуальним в умовах військового стану та післявоєнного відновлення. Цей пріоритет спрямований на створення умов для відновлення та розвитку підприємництва на

територіях, які постраждали від військових дій, та сприяння економічному відродженню цих регіонів [14].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- надання фінансової підтримки для відновлення пошкодженої інфраструктури та майна підприємств;
- запровадження спеціальних програм пільгового кредитування та грантової підтримки для бізнесу на деокупованих та постраждалих територіях;
- створення спеціальних економічних зон або територій пріоритетного розвитку з особливими умовами для ведення бізнесу;
- надання податкових пільг та преференцій для підприємств, які відновлюють або започатковують діяльність на деокупованих та постраждалих територіях;
- сприяння інтеграції підприємств з деокупованих та постраждалих територій до нових ланцюгів поставок;
- підтримку підприємців-переселенців, які повертаються на деокуповані території;
- розвиток інфраструктури підтримки бізнесу на деокупованих та постраждалих територіях.

Пріоритет має бути інтегрований до загальної стратегії відновлення та розвитку деокупованих та постраждалих від війни територій, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення економічних, соціальних, інфраструктурних та інших проблем цих регіонів [12].

8. Розвиток державно-приватного партнерства та залучення малого і середнього бізнесу до процесів відновлення економіки є важливим пріоритетом, спрямованим на використання потенціалу підприємництва для вирішення суспільно значущих завдань, зокрема відбудови зруйнованої інфраструктури,

розвитку соціальних послуг, впровадження інновацій у публічному секторі тощо [32].

Реалізація цього пріоритету передбачає:

- удосконалення нормативно-правової бази державно-приватного партнерства;
- розвиток інституційної спроможності органів влади та бізнесу щодо підготовки та реалізації проектів державно-приватного партнерства;
- запровадження спеціальних програм залучення малого і середнього бізнесу до проектів відновлення інфраструктури;
- розвиток механізмів взаємодії великого, середнього та малого бізнесу в рамках проектів відновлення економіки;
- сприяння участі малого і середнього бізнесу в публічних закупівлях;
- підтримку соціального підприємництва та проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем;
- розвиток механізмів корпоративної соціальної відповідальності.

Особливої актуальності цей пріоритет набуває в контексті масштабної відбудови України після війни, яка вимагатиме мобілізації значних ресурсів та ефективної взаємодії держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Малий і середній бізнес може стати важливим учасником цього процесу, забезпечуючи гнучкість, інноваційність та ефективність використання ресурсів [15].

Визначені стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу мають бути інтегровані до загальної стратегії економічного розвитку України та відображені у відповідних програмних документах, зокрема у Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва (МСП) на період до 2027 року та операційному плані заходів з її реалізації на 2024-2027 роки [14].

Реалізація цих пріоритетів вимагає ефективної координації дій різних органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-асоціацій, міжнародних

організацій та інших стейкхолдерів. Важливим аспектом є забезпечення достатнього фінансування програм підтримки малого і середнього бізнесу, а також моніторинг та оцінка ефективності цих програм для їх постійного вдосконалення.

Отже, стратегічні пріоритети розвитку державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності та забезпечення сталого економічного зростання в умовах відновлення економіки після війни. Реалізація цих пріоритетів дозволить не лише подолати негативні наслідки військової агресії, а й створити основу для інноваційного та інклюзивного розвитку української економіки у довгостроковій перспективі.

3.2. Модернізація інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу

Ефективність державної підтримки малого і середнього бізнесу значною мірою залежить від якості інституційної структури, яка забезпечує формування та реалізацію відповідної політики. Аналіз сучасного стану інституційних механізмів підтримки МСБ в Україні, проведений у попередніх розділах, виявив ряд недоліків, які потребують системного вирішення шляхом модернізації інституційної структури.

Модернізація інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу має бути спрямована на створення ефективної, прозорої та доступної системи інституцій, здатних забезпечити комплексну підтримку підприємництва на всіх етапах його розвитку та на всіх рівнях – від загальнодержавного до місцевого. Така модернізація має враховувати як кращий міжнародний досвід, так і специфічні потреби українського бізнесу в умовах відновлення економіки після війни.

Основними напрямками модернізації інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу в Україні є:

1. Створення Агенції з розвитку малого і середнього підприємництва як центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію політики у сфері розвитку МСБ. Така агенція має стати ключовою інституцією, яка координує діяльність усіх органів влади та інших стейкхолдерів у сфері підтримки підприємництва, забезпечує розробку та впровадження відповідних програм, здійснює моніторинг та оцінку їх ефективності [36].

Агенція з розвитку МСП має виконувати такі основні функції:

- розробка та координація реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;
- координація діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ, організацій щодо реалізації програм підтримки МСБ;
- адміністрування державних програм фінансової підтримки малого і середнього бізнесу;
- моніторинг та оцінка ефективності програм підтримки МСБ;
- збір, аналіз та поширення інформації про стан розвитку малого і середнього бізнесу;
- забезпечення діалогу між бізнесом, владою та іншими стейкхолдерами;
- координація міжнародної технічної допомоги у сфері розвитку МСБ;
- підтримка розвитку інфраструктури підтримки підприємництва.

Створення такої агенції дозволить подолати існуючу фрагментацію функцій з підтримки МСБ між різними органами влади, підвищити ефективність координації та забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем розвитку підприємництва. Прикладами успішних аналогів є Small Business Administration у США, Bpifrance у Франції, KOSGEB у Туреччині тощо [36].

2. Розвиток регіональної мережі підтримки малого і середнього бізнесу, яка забезпечує доступність послуг та ресурсів для підприємців у всіх регіонах України, мережа має включати регіональні відділення Агенції з розвитку МСП, регіональні фонди підтримки підприємництва, агенції регіонального розвитку, центри підтримки підприємництва "Дія.Бізнес", бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки тощо [37].

Регіональні відділення Агенції з розвитку МСП мають стати ключовими елементами цієї мережі, забезпечуючи координацію діяльності інших інституцій підтримки підприємництва на регіональному рівні, адміністрування регіональних програм підтримки МСБ, надання інформаційно-консультаційних послуг для підприємців тощо.

Особливу увагу слід приділити розвитку мережі центрів підтримки підприємництва "Дія.Бізнес", які надають комплексні послуги для підприємців: консультації з питань започаткування та ведення бізнесу, навчальні програми, доступ до інформації про програми підтримки та фінансування, консалтингові послуги тощо. Такі центри мають бути створені в усіх регіонах України, включаючи малі міста та сільську місцевість, що дозволить забезпечити рівний доступ до послуг підтримки для всіх підприємців, незалежно від їх місця розташування [35].

Важливим елементом регіональної мережі мають стати бізнес-інкубатори та акселератори, які надають комплексну підтримку для стартапів та малих інноваційних підприємств: приміщення, обладнання, консультації, навчання, менторство, доступ до фінансування тощо. Такі інституції створюють сприятливе середовище для розвитку інноваційного підприємництва та можуть стати важливими центрами економічного зростання в регіонах [37].

3. Інтеграція та координація діяльності різних інституцій підтримки малого і середнього бізнесу через створення єдиної системи управління та обміну інформацією. Така інтеграція дозволить забезпечити комплексність та

послідовність підтримки, уникнути дублювання функцій та ресурсів, підвищити ефективність використання наявних ресурсів [36].

Інтеграція може бути забезпечена через:

- створення єдиної інформаційної системи для обміну даними між різними інституціями підтримки МСБ;
- впровадження єдиних стандартів та процедур надання послуг для підприємців;
- розробку та впровадження механізмів координації діяльності різних інституцій, зокрема через створення координаційних рад, робочих груп тощо;
- розвиток партнерських відносин між різними інституціями підтримки МСБ, зокрема через укладання меморандумів про співпрацю, реалізацію спільних проектів тощо.

Важливим елементом інтеграції має стати портал "Дія.Бізнес", який може виступати єдиною точкою доступу до інформації та послуг для підприємців, об'єднуючи ресурси різних інституцій підтримки МСБ. Через цей портал підприємці можуть отримувати інформацію про наявні програми підтримки, подавати заявки на участь у цих програмах, отримувати консультації, проходити навчання тощо [35].

4. Підвищення інституційної спроможності органів влади та інших інституцій підтримки малого і середнього бізнесу через розвиток їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення. Таке підвищення спроможності є необхідною умовою ефективної реалізації політики підтримки МСБ, особливо в умовах зростаючих викликів та обмежених ресурсів [36].

Підвищення інституційної спроможності може бути забезпечене через:

- розвиток кадрового потенціалу інституцій підтримки МСБ, зокрема через навчання та підвищення кваліфікації працівників, залучення

кваліфікованих фахівців, впровадження ефективних систем мотивації тощо;

- забезпечення достатнього та стабільного фінансування інституцій підтримки МСБ, зокрема через державний та місцеві бюджети, міжнародну технічну допомогу, партнерство з приватним сектором тощо;
- розвиток матеріально-технічної бази інституцій підтримки МСБ, зокрема через забезпечення сучасним обладнанням, приміщеннями, транспортом тощо;
- впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність інституцій підтримки МСБ, зокрема через створення електронних сервісів, баз даних, систем документообігу тощо.

Особливу увагу слід приділити розвитку аналітичних та дослідницьких можливостей інституцій підтримки МСБ, що дозволить забезпечити прийняття рішень на основі об'єктивних даних та аналізу. Це включає розвиток систем збору та аналізу даних про стан МСБ, проведення досліджень та оцінок ефективності програм підтримки, розробку рекомендацій щодо вдосконалення політики у сфері МСБ тощо [36].

5. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері підтримки малого і середнього бізнесу через активне залучення бізнес-асоціацій, торгово-промислових палат, приватних консалтингових компаній, фінансових установ та інших недержавних суб'єктів до реалізації програм підтримки підприємництва. Таке партнерство дозволяє об'єднати ресурси та компетенції державного та приватного секторів для досягнення спільних цілей [36].

Державно-приватне партнерство може бути реалізоване через:

- залучення бізнес-асоціацій та об'єднань підприємців до формування та реалізації політики у сфері МСБ, зокрема через участь у робочих групах, консультативних радах тощо;

- делегування окремих функцій з підтримки МСБ недержавним інституціям на основі контрактів, грантів тощо;
- спільну реалізацію проектів та програм підтримки МСБ, зокрема через механізми співфінансування, обміну ресурсами тощо;
- створення спільних інституцій підтримки МСБ, таких як фонди розвитку підприємництва, гарантійні фонди, венчурні фонди тощо.

Прикладом успішного державно-приватного партнерства може бути співпраця з торгово-промисловими палатами, які надають різноманітні послуги для підприємців: консультації, навчання, сертифікацію продукції, сприяння виходу на зовнішні ринки тощо. Державні органи можуть підтримувати таку діяльність через надання грантів, субсидій, приміщень, інформаційної підтримки тощо [36].

6. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері підтримки малого і середнього бізнесу через активну взаємодію з міжнародними організаціями, донорами, іноземними урядами та їхніми агенціями розвитку. Таке співробітництво дозволяє залучати фінансові ресурси, технічну допомогу, експертизу, кращі практики для розвитку інституційної структури підтримки МСБ в Україні [36].

Міжнародне співробітництво може бути реалізоване через:

- залучення міжнародної технічної допомоги для розвитку інституційної структури підтримки МСБ;
- участь українських інституцій підтримки МСБ у міжнародних мережах та асоціаціях, таких як Enterprise Europe Network;
- реалізацію спільних проектів та програм з міжнародними організаціями, такими як ЄБРР, Світовий банк, IFC, UNDP, USAID, GIZ тощо;
- обмін досвідом та кращими практиками з інституціями підтримки МСБ інших країн, зокрема через навчальні візити, конференції, семінари тощо;

- залучення міжнародних експертів для консультацій та підтримки розвитку інституційної структури підтримки МСБ в Україні.

Особливу увагу слід приділити співпраці з інституціями ЄС та країн-членів ЄС, що дозволить гармонізувати українську систему підтримки МСБ з європейськими стандартами та практиками, а також інтегрувати її до європейських мереж підтримки підприємництва [36].

7. Впровадження ефективної системи моніторингу та оцінки діяльності інституцій підтримки малого і середнього бізнесу, що дозволить оцінювати ефективність їх діяльності, виявляти проблеми та недоліки, а також вносити необхідні корективи для підвищення якості послуг та раціонального використання ресурсів [36].

Система моніторингу та оцінки має включати:

- визначення ключових показників ефективності (KPIs) для кожної інституції підтримки МСБ;
- регулярний збір та аналіз даних про діяльність інституцій підтримки МСБ;
- проведення незалежних оцінок ефективності діяльності інституцій підтримки МСБ;
- опитування підприємців щодо якості послуг, наданих інституціями підтримки МСБ;
- публічне звітування про результати діяльності інституцій підтримки МСБ;
- використання результатів моніторингу та оцінки для вдосконалення діяльності інституцій підтримки МСБ.

Важливим аспектом є забезпечення прозорості та підзвітності діяльності інституцій підтримки МСБ, що підвищує довіру підприємців та суспільства до цих інституцій та сприяє більш ефективному використанню ресурсів [36].

8. Впровадження інноваційних підходів та технологій у діяльність інституцій підтримки малого і середнього бізнесу, що дозволить підвищити ефективність їх діяльності, розширити спектр та якість послуг, забезпечити більшу доступність підтримки для підприємців [35].

Інноваційні підходи та технології можуть включати:

- цифровізацію процесів та послуг, зокрема через створення онлайн-платформ, мобільних додатків, електронних сервісів тощо;
- використання технологій штучного інтелекту, великих даних, блокчейну для аналізу потреб підприємців, персоналізації послуг, прогнозування тенденцій розвитку МСБ тощо;
- впровадження нових моделей надання послуг, таких як "єдине вікно", мобільні консультаційні пункти, віртуальні бізнес-інкубатори тощо;
- розвиток нових форм фінансової підтримки, таких як краудфандинг, венчурне фінансування, інноваційні ваучери тощо;
- використання соціальних медіа та інших сучасних каналів комунікації для взаємодії з підприємцями.

Особливу увагу слід приділити розвитку цифрових інструментів підтримки МСБ, таких як портал "Дія.Бізнес", який може стати єдиною точкою доступу до інформації та послуг для підприємців, об'єднуючи ресурси різних інституцій підтримки МСБ [35].

Модернізація інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу в Україні має здійснюватися на основі системного підходу, що передбачає комплексне вдосконалення всіх елементів цієї структури та забезпечення їх ефективної взаємодії. Така модернізація вимагає значних фінансових, кадрових та організаційних ресурсів, тому важливо забезпечити поетапну реалізацію відповідних заходів, починаючи з найбільш пріоритетних та враховуючи наявні ресурси та обмеження.

Отже, успішна модернізація інституційної структури підтримки малого і середнього бізнесу дозволить створити ефективну, прозору та доступну систему інституцій, здатних забезпечити комплексну підтримку підприємництва на всіх етапах його розвитку та на всіх рівнях – від загальнодержавного до місцевого. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку малого і середнього бізнесу, підвищенню його конкурентоспроможності та забезпеченню сталого економічного зростання в Україні.

3.3. Удосконалення фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу

Фінансово-кредитні інструменти є ключовим елементом системи державної підтримки малого і середнього бізнесу, оскільки забезпечують доступ підприємств до необхідних фінансових ресурсів для започаткування, розвитку та масштабування діяльності. Аналіз сучасного стану фінансово-кредитних механізмів підтримки МСБ в Україні, проведений у попередніх розділах, виявив ряд проблем, які потребують системного вирішення шляхом удосконалення цих інструментів.

Сучасне економічне середовище характеризується надзвичайною складністю та непередбачуваністю, що особливо відчувається у сфері фінансування малого і середнього підприємництва. Українські підприємства опинилися в умовах, коли 58,3% з них визначають непрогнозованість ситуації в країні як основну перешкоду для відновлення бізнесу, а середня потреба в додатковому фінансуванні протягом наступних трьох років становить 953 000 доларів США. Міжнародний досвід демонструє, що малі та середні підприємства продовжують функціонувати в обмеженому фінансовому середовищі з високими відсотковими ставками та економічною невизначеністю, що призводить до різкого зниження кредитування МСБ на 9%.

Інституційна архітектура підтримки малого і середнього підприємництва потребує кардинального переосмислення та структурної модернізації відповідно до викликів 2025 року. Завдяки міжнародній підтримці програма Ukraine Facility залучила €19,6 млрд до бюджету у 2024 році, а Ukraine Investment Framework відкриває доступ до €9,3 млрд протягом 2024-2027 років. Системний підхід до удосконалення фінансово-кредитних інструментів передбачає створення багаторівневої екосистеми фінансування, яка поєднує традиційні банківські продукти з інноваційними альтернативними інструментами. Малий та середній бізнес забезпечує близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37% податкових надходжень, що робить розвиток фінансових інструментів критично необхідним для економічної стабільності держави.

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» функціонує як основоположний елемент державної підтримки, проте потребує концептуального розширення можливостей та оптимізації операційних процедур. Розширення цільового призначення кредитних коштів має охоплювати не лише поточні операційні потреби підприємств, але й стратегічні інвестиційні проекти, включаючи фінансування оборотних коштів, інноваційних розробок та експортної діяльності. Збільшення максимальної суми кредитування для середніх підприємств відповідає потребам розширення виробничих потужностей та модернізації технологічної бази в умовах посткризового відновлення економіки.

Диджиталізація процедур подання та розгляду заявок через впровадження електронних сервісів становить фундаментальну основу для підвищення доступності кредитних ресурсів. Уряд прийняв рішення про створення Онлайн-кабінету підприємця на платформі «Дія.Бізнес», де малий та середній бізнес зможе отримати доступ до персоналізованих програм підтримки. Розширення мережі банків-партнерів програми сприятиме географічній диверсифікації доступу до

кредитних ресурсів та зменшенню регіональних диспропорцій у фінансуванні підприємництва.

Диференціація умов кредитування залежно від специфіки бізнесу, географічного розташування та галузевої приналежності дозволяє створити гнучку систему фінансової підтримки, адаптовану до конкретних потреб різних категорій підприємств. Запровадження додаткових стимулів для кредитування пріоритетних секторів економіки, зокрема інноваційних та експортоорієнтованих підприємств, формує основу для структурної трансформації економіки та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Удосконалення механізмів відбору проектів для фінансування через впровадження прозорих критеріїв та процедур забезпечує ефективний розподіл обмежених фінансових ресурсів та максимізацію економічного ефекту від державної підтримки.

Створення спеціалізованого Фонду гарантування кредитів для малого і середнього бізнесу з достатнім капіталом та професійним управлінням становить стратегічну основу для вирішення проблеми недостатнього забезпечення кредитів. Міжнародна фінансова корпорація оцінює, що 65 мільйонів фірм або 40% формальних мікро-, малих та середніх підприємств у країнах, що розвиваються, мають незадоволену потребу в фінансуванні на суму 5,2 трильйона доларів щорічно. Розробка та впровадження різноманітних гарантійних продуктів, адаптованих до потреб різних сегментів МСБ, включаючи мікропідприємства, малі та середні підприємства, стартапи та інноваційні підприємства, дозволяє створити комплексну систему ризикового забезпечення.

Встановлення прозорих критеріїв та процедур надання гарантій на основі оцінки життєздатності бізнес-проектів, а не виключно наявності матеріального забезпечення, революціонізує підходи до оцінки кредитоспроможності малих підприємств. Запровадження механізмів розподілу ризиків між державою, банками та підприємцями забезпечує відповідальність усіх учасників кредитного процесу та стимулює ефективне використання залучених коштів. Ефективне управління

ризиками гарантійного фонду через використання сучасних актуарних методів та аналітичних інструментів мінімізує потенційні втрати та забезпечує довгострокову фінансову стійкість системи державних гарантій.

Інтеграція системи державних гарантій з іншими інструментами підтримки МСБ, зокрема програмою «Доступні кредити 5-7-9%», створює синергетичний ефект та підвищує загальну ефективність державної підтримки. Розвиток портфельних гарантій, які дозволяють надавати гарантії за портфелем кредитів, а не за окремими кредитами, значно спрощує адміністративні процедури та зменшує операційні витрати як для банків, так і для гарантійних установ. Такий підхід успішно застосовується в багатьох країнах ЄС та може бути адаптований до українських умов.

Диверсифікація джерел фінансування через розвиток альтернативних інструментів становить ключову складову сучасної екосистеми підтримки малого і середнього підприємництва. Малі та середні підприємства звертаються до небанківських джерел фінансування швидшими темпами, ніж раніше, оскільки банківське кредитування зростає менше, ніж очікувалося. Лізинг як інструмент фінансування забезпечує підприємствам доступ до необхідного обладнання без значних початкових капітальних вкладень, що особливо актуально для виробничих підприємств у період технологічної модернізації.

Факторинг створює можливості для фінансування оборотного капіталу через продаж дебіторської заборгованості, що дозволяє підприємствам підтримувати ліквідність та оптимізувати структуру оборотних коштів. Аналіз ОЕСР показує, що онлайн кредитування peer-to-peer та краудфандинг значно зросли у 2017 році, особливо в країнах з малими ринками, а венчурні інвестиції зросли у більшості країн. Краудфандинг як механізм залучення фінансування від широкого кола інвесторів через спеціалізовані онлайн-платформи демократизує доступ до капіталу та створює альтернативні канали фінансування для інноваційних проєктів.

Венчурне фінансування орієнтується на підтримку інноваційних стартапів з високим потенціалом зростання, формуючи основу для розвитку високотехнологічних секторів економіки. Мезонінне фінансування, яке поєднує елементи боргового та акціонерного фінансування, забезпечує гнучкі умови залучення капіталу для підприємств у фазі активного зростання. Ангельське інвестування передбачає залучення коштів від індивідуальних інвесторів на ранніх стадіях розвитку бізнесу, створюючи можливості для фінансування перспективних підприємницьких ініціатив.

Цифрове кредитування в Індії за оцінками досягне 1,3 трільйона доларів до 2030 року, при цьому цифрові кредитори використовують штучний інтелект для аналізу кредитоспроможності. Інвестиційні ваучери як інструмент державної підтримки надаються підприємствам для фінансування інноваційних проєктів та сприяють розвитку науково-дослідної діяльності в приватному секторі. Мікрофінансування орієнтується на найменші підприємства та підприємців-початківців, забезпечуючи доступ до фінансових ресурсів для соціально вразливих категорій населення.

Створення відповідної нормативно-правової бази для регулювання альтернативних інструментів фінансування становить фундаментальну передумову для їх ефективного функціонування. Законодавче забезпечення захисту прав інвесторів та підприємців формує довіру до альтернативних фінансових інструментів та стимулює їх розвиток. Створення стимулів для розвитку альтернативного фінансування через податкові преференції та регуляторні спрощення сприяє формуванню конкурентного середовища на ринку фінансових послуг.

Глобальний ринок FinTech Blockchain оцінювався у 3,4 мільярда доларів США у 2024 році та прогнозується досягти 49,2 мільярда доларів до 2030 року зі зростанням на 55,9% річних. Інформаційна підтримка та навчання підприємців щодо можливостей та умов використання альтернативних інструментів

фінансування підвищує обізнаність бізнес-спільноти та сприяє ефективному використанню доступних фінансових ресурсів.

Розробка спеціалізованих фінансових інструментів для підтримки інноваційної діяльності малого і середнього бізнесу відповідає стратегічним цілям економічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Інноваційна діяльність характеризується підвищеними ризиками та тривалими термінами окупності інвестицій, що вимагає створення спеціалізованих фінансових механізмів, адаптованих до специфічних потреб інноваційних підприємств.

Державні інноваційні фонди як інституційна основа підтримки інноваційної діяльності забезпечують фінансування ризикових проєктів на ранніх стадіях розвитку. Пільгові кредити для інноваційних проєктів зі зниженими відсотковими ставками та гнучкими умовами погашення стимулюють підприємства до впровадження нових технологій та розробки інноваційних продуктів. Грантове фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт забезпечує безповоротне фінансування перспективних інноваційних розробок.

Створення інноваційних інкубаторів та акселераторів як інфраструктурних елементів підтримки інноваційного підприємництва забезпечує комплексну підтримку стартапів, включаючи фінансування, консультаційні послуги та доступ до ринків. Розвиток системи технопарків та наукових парків створює сприятливе середовище для взаємодії між науковими установами, освітніми закладами та підприємствами, стимулюючи трансфер технологій та комерціалізацію наукових розробок.

Cambridge Centre for Alternative Finance приєднався до SME Finance Forum у травні 2025 року, що свідчить про зростаючу увагу до альтернативних фінансових систем та інструментів. Податкові стимули для інноваційної діяльності, включаючи пільги з податку на прибуток та ПДВ для інноваційних підприємств, створюють додаткові мотиви для інвестування в дослідження та розробки. Державне

співфінансування інноваційних проєктів через механізми часткового покриття витрат зменшує фінансові ризики приватних інвесторів та стимулює приватні інвестиції в інновації.

Інтеграція фінансових інструментів підтримки з системою освіти та професійної підготовки забезпечує комплексний підхід до розвитку підприємницьких компетенцій. Програми фінансової грамотності для підприємців підвищують ефективність використання залучених фінансових ресурсів та зменшують ризики неповернення кредитів. Консультаційні послуги з фінансового планування та управління забезпечують методичну підтримку підприємств у процесі залучення та використання фінансування.

Моніторинг та оцінка ефективності фінансово-кредитних інструментів державної підтримки становлять невід'ємну складову системи управління державними фінансами. Середній бізнес показує кращі темпи економічного відновлення порівняно з підприємствами інших розмірів, демонструючи найвище значення Індексу відновлення ділової активності у липні-листопаді 2023 року. Розробка системи ключових показників ефективності дозволяє оцінювати результативність державних програм підтримки та здійснювати корекцію їх параметрів відповідно до змін економічної ситуації.

Регулярний аналіз впливу державної підтримки на розвиток малого і середнього підприємництва забезпечує обґрунтованість прийняття рішень щодо модифікації існуючих програм та розробки нових інструментів підтримки. Система зворотного зв'язку з підприємцями дозволяє виявляти проблемні аспекти функціонування фінансових інструментів та оперативно реагувати на потреби бізнес-спільноти.

SME банки переосмислюють свої бізнес-моделі шляхом розробки клієнтоорієнтованих цифрових рішень, які виходять за межі задоволення потреб МСБ та надають клієнтам необхідні інструменти для реалізації їх амбіцій зростання. Міжнародне співробітництво у сфері розвитку фінансово-кредитних

інструментів забезпечує доступ до передового досвіду та найкращих практик підтримки малого і середнього підприємництва. Участь у міжнародних програмах технічної допомоги сприяє трансферу знань та технологій у сфері фінансування МСБ.

Координація між різними рівнями влади та інституціями забезпечує узгодженість державної політики підтримки підприємництва та максимізацію синергетичних ефектів від реалізації різних програм. Партнерство між державним та приватним секторами у розвитку фінансових інструментів створює основу для ефективного використання обмежених бюджетних ресурсів та залучення приватного капіталу до фінансування розвитку МСБ.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану та перспектив удосконалення фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні демонструє необхідність системної трансформації наявних механізмів фінансування відповідно до викликів 2025 року та міжнародних тенденцій розвитку фінансових ринків. Результати дослідження засвідчують, що українські підприємства малого та середнього сегменту функціонують в умовах обмеженого доступу до фінансових ресурсів, при цьому середня потреба в додатковому фінансуванні становить 953 000 доларів США протягом наступних трьох років, а індекс активності бізнесу залишається на рівні 37,3 зі 100 можливих. Міжнародний контекст характеризується аналогічними викликами, оскільки глобальне кредитування МСБ скоротилося на 9%, а вартість кредиту зросла на 6%, що свідчить про системний характер проблем у сфері фінансування малого підприємництва.

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» як основний інструмент державної підтримки потребує концептуального розширення функціональних можливостей через диверсифікацію цільового призначення кредитних коштів, збільшення максимальних сум фінансування та впровадження інноваційних цифрових технологій у процеси обслуговування клієнтів. Створення Онлайн-кабінету підприємця на платформі «Дія.Бізнес» з персоналізованими програмами підтримки формує технологічну основу для модернізації системи державного фінансування та підвищення її доступності для широкого кола суб'єктів господарювання. Розширення мережі банків-партнерів програми та диференціація умов кредитування залежно від специфіки бізнесу, регіону та галузі створюють передумови для формування гнучкої системи фінансової підтримки, адаптованої до різноманітних потреб підприємницької спільноти.

Система державних гарантій за кредитами становить стратегічний елемент вирішення проблеми недостатнього забезпечення, що традиційно обмежує доступ малих підприємств до банківського кредитування. Створення спеціалізованого Фонду гарантування кредитів з достатнім капіталом та професійним управлінням, розробка різноманітних гарантійних продуктів та встановлення прозорих критеріїв надання гарантій на основі оцінки життєздатності бізнес-проектів революціонізують підходи до ризик-менеджменту в сфері малого підприємництва. Розвиток портфельних гарантій як інноваційного інструменту управління ризиками значно спрощує адміністративні процедури та зменшує операційні витрати, що підтверджується успішним досвідом країн Європейського Союзу.

Альтернативні інструменти фінансування демонструють динамічний розвиток у глобальному масштабі, при цьому онлайн peer-to-peer кредитування та краудфандинг показують значне зростання, особливо в країнах з малими фінансовими ринками. Диверсифікація джерел фінансування через лізинг, факторинг, венчурне та ангельське інвестування, мезонінне фінансування та мікрофінансування створює багатовимірну екосистему підтримки підприємництва, здатну задовольнити різноманітні потреби бізнесу на різних стадіях розвитку. Embedded finance як новітня тенденція інтеграції фінансових послуг в операційні системи підприємств революціонізує підходи до надання фінансування, роблячи його більш доступним та зручним для користувачів.

Цифрова трансформація фінансових послуг характеризується впровадженням технологій штучного інтелекту та машинного навчання для оцінки кредитоспроможності, використанням блокчейн-технологій для забезпечення прозорості та безпеки транзакцій, розвитком мобільних платформ для доступу до фінансових сервісів. Глобальний ринок FinTech Blockchain, оцінений у 3,4 мільярда доларів США у 2024 році з прогнозованим зростанням до 49,2 мільярда доларів до 2030 року, демонструє потенціал технологічних інновацій для трансформації фінансової індустрії. Цифрове кредитування в країнах, що розвиваються, за

прогнозами досягне 1,3 трільйона доларів до 2030 року, використовуючи штучний інтелект для аналізу кредитоспроможності та охоплення раніше недоступних сегментів ринку.

Спеціалізовані фінансові інструменти для підтримки інноваційної діяльності становлять критично необхідний елемент стратегії економічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Створення державних інноваційних фондів, впровадження пільгових кредитів для інноваційних проектів, розвиток грантового фінансування науково-дослідних робіт та формування інфраструктури інноваційних інкубаторів і технопарків забезпечують комплексну підтримку високотехнологічного підприємництва. Податкові стимули для інноваційної діяльності та механізми державного співфінансування інноваційних проектів створюють додаткові мотиви для приватних інвестицій у дослідження та розробки.

Міжнародне співробітництво у сфері розвитку фінансових інструментів, зокрема участь у програмах Ukraine Investment Framework з доступом до €9,3 мільярда протягом 2024-2027 років, забезпечує трансфер передових технологій та найкращих практик фінансування МСБ. Приєднання Cambridge Centre for Alternative Finance до SME Finance Forum у травні 2025 року свідчить про зростаючу увагу міжнародної спільноти до альтернативних фінансових систем та підкреслює потребу в інноваційних підходах до фінансування малого підприємництва.

Моніторинг та оцінка ефективності фінансово-кредитних інструментів через розробку системи ключових показників ефективності та регулярний аналіз впливу державної підтримки на розвиток підприємництва забезпечують обґрунтованість прийняття управлінських рішень та адаптацію програм підтримки до змін економічного середовища. Система зворотного зв'язку з підприємцями дозволяє оперативно виявляти проблемні аспекти функціонування фінансових інструментів та здійснювати корекцію їх параметрів відповідно до потреб бізнес-спільноти.

Стратегічні перспективи розвитку фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу визначаються необхідністю створення інтегрованої екосистеми фінансування, яка поєднує традиційні банківські продукти з інноваційними альтернативними інструментами, використовує можливості цифрових технологій для підвищення доступності та ефективності фінансових послуг, забезпечує підтримку інноваційної діяльності як основи економічної модернізації. Координація між різними рівнями влади та інституціями, партнерство між державним та приватним секторами, адаптація до умов цифрової економіки та міжнародне співробітництво формують фундаментальні основи для успішної реалізації стратегії підтримки малого і середнього підприємництва.

Результати дослідження підтверджують, що удосконалення фінансово-кредитних інструментів державної підтримки малого і середнього бізнесу потребує комплексного підходу, який враховує як національні особливості розвитку підприємництва, так і глобальні тенденції трансформації фінансових ринків. Реалізація запропонованих напрямів удосконалення сприятиме підвищенню ефективності державної підтримки підприємництва, стимулюванню економічного зростання та зміцненню конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальних викликів та невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова Т. С. Актуальні загрози та ризики фінансовій безпеці України та роль держави у її забезпеченні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 130–138.
2. Бойко А. О., Єпіфанов А. О. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». 2018. № 3. С. 200–211.
3. Бойко А. О., Чешевий Є. І., Безрук В. В. Алгоритмізація процесу підвищення безпеки проведення фінансових операцій в мережі Інтернет. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка, 2017, №3, с. 152–158.
4. Бойко І. В. Адаптація освітніх систем до змін на ринку праці: виклики і перспективи. Київ: Освіта і суспільство. 2022. 178 с.
5. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення фінансово-економічної безпеки України. Економіка України. 2021. Вип. 2. С. 32-51.
5. Гетманець О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. Фінансове право. 2020. № 3. С. 218–223
6. Державна служба зайнятості України. Аналітичний звіт про стан ринку праці, 2021–2024 рр. Київ: ДСЗУ, 2024. 87 с.
7. Державна служба статистики України. Статистичний бюлетень «Ринок праці», 2021–2024 рр. Київ: Держстат, 2024. 65 с.
8. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
9. Дикань В. Л., Шраменко О. В. Стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів малого та середнього бізнесу. Стратегічні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств у цифровому

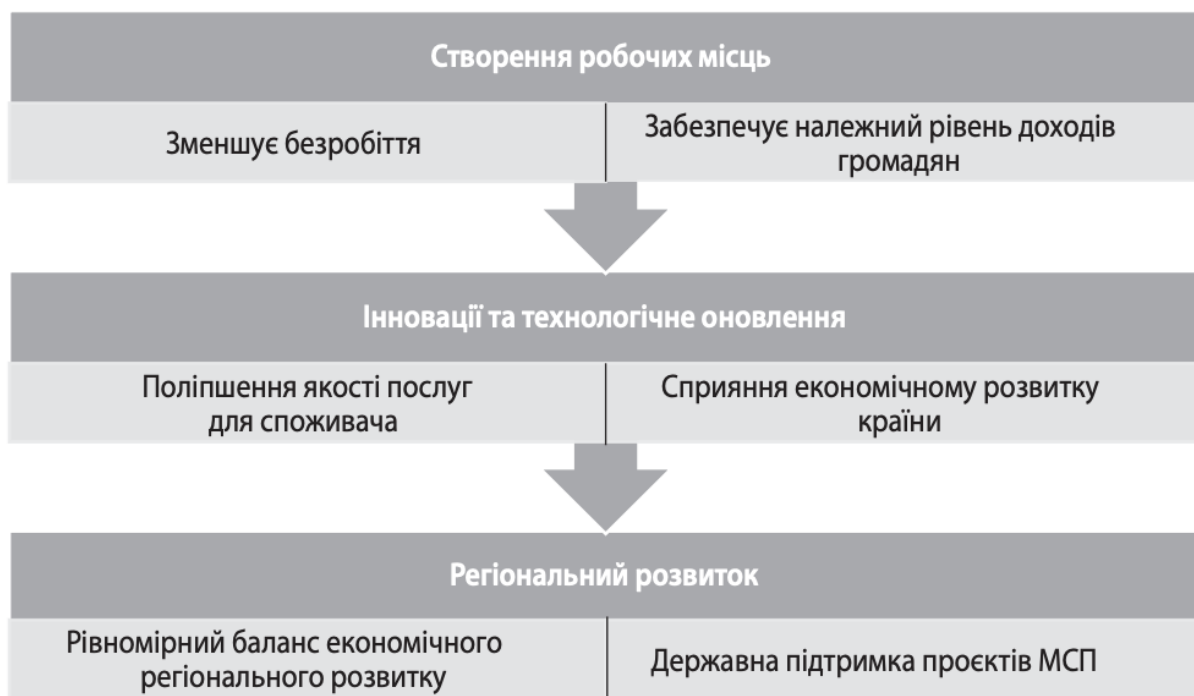
- економічному просторі : колективна монографія за ред. д.е.н., проф. Ареф'євої О.В. Київ : ФОП Маслаков, 2019. С. 47–55.
- 10.Дубовик В. Соціальні виклики цифровізації економіки України. Вісник економічної науки України, 2023, №4, с. 14–22.
 - 11.Житар М.О., Бежевець І.В. Діагностика фінансового стану підприємства як основа забезпечення його економічної безпеки. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2020. № 1-2. С. 87-99
 - 12.Житар М.О., Сосновська О.О. Елементи методології управління економічною безпекою підприємств. Бізнес інформ. 2020. № 10. С. 204-213.
 - 13.Карпенко Л. М., Іжа М. М., Гороховський М. В. Інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнного стану. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. № 33. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.33.12>
 - 14.Ковальчук С. Цифрова економіка: виклики для зайнятості в Україні. Київ: Центр економічних досліджень. 2020. 256 с.
 - 15.Кручиненко В. А. Фінансовий механізм державної підтримки розвитку малого підприємництва. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=756>
 - 16.Макаренко Л. В. Державна політика зайнятості: від кризи до стабільності. Київ: Інститут економічних досліджень. 2022. 198 с.
 - 17.Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 2. С. 3–11. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
 - 18.Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Т. 4. № 1. С. 63–71.

19. Мурована Т. О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>
20. Обруч Г. В., Іванюта Б. Л., Журавльов К. В. Проблеми і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 61. С. 53–62.
21. Підтримка малого і середнього підприємництва / Кабінет Міністрів України : урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva> (дата звернення: 11.06.2025).
22. Пілевич Д. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 3. С. 110–122. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-3\(27\)-110-122](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-3(27)-110-122)
23. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.06.2025).
24. Поширені питання про «Доступні кредити 5-7-9%» / АТ «Укрексімбанк». URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/poshyreni-pytannya-pro-dostupni-kredyty-5-7-9.html> (дата звернення: 11.06.2025).
25. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 11.06.2025).
26. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 13.02.2021 № 1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 11.06.2025).

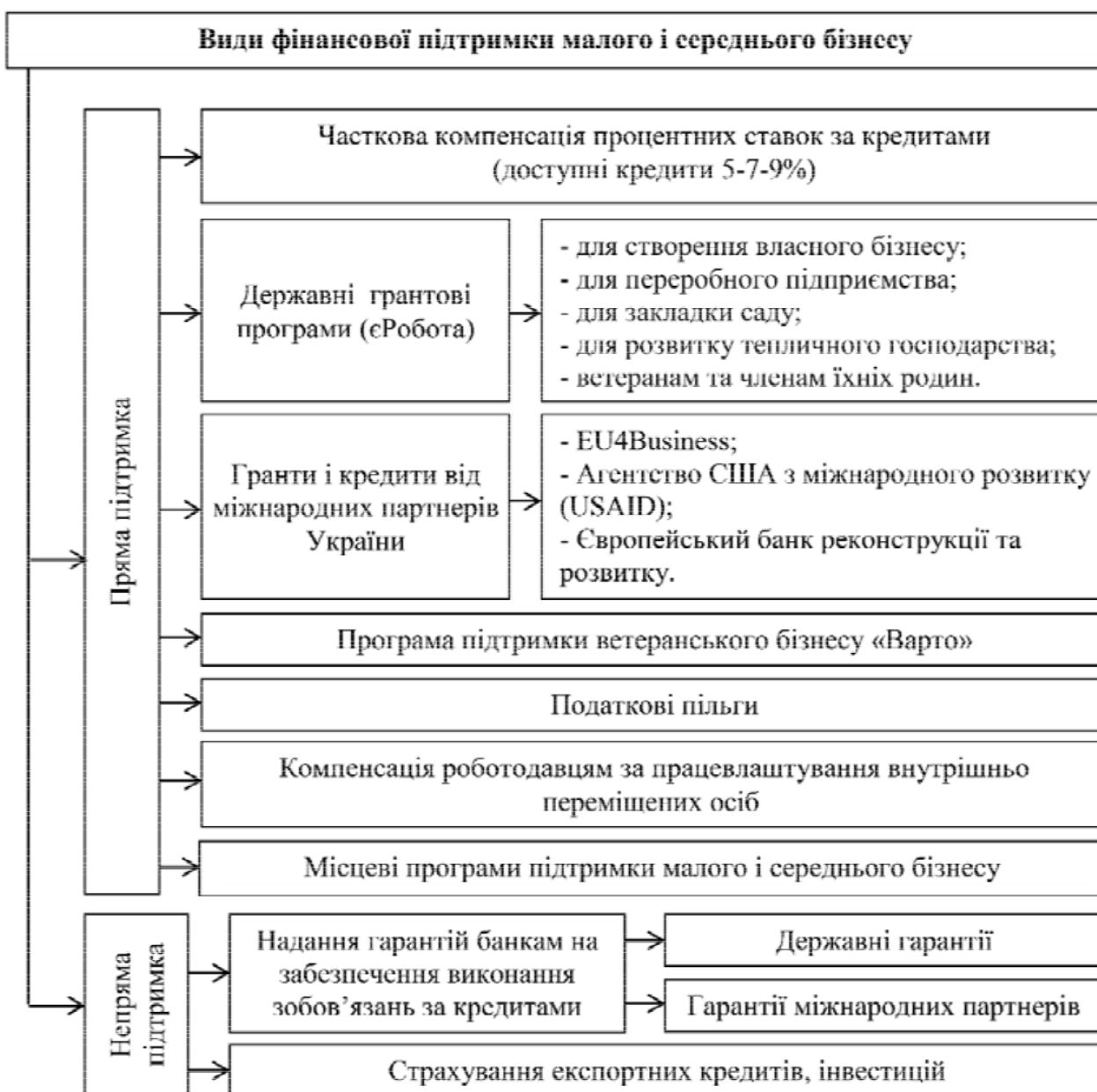
27. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.06.2025).
28. Про затвердження Програми розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва Дніпровської міської територіальної громади на 2021-2025 роки / Дніпровська міська рада. 2022. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/Widgets/GetWidgetContent?url=/WebSolution2/wsGetTextPublicProject?pID=384063&name=53> (дата звернення: 11.06.2025).
29. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 11.06.2025).
30. Прокопець Л. В., Губчак В. С. Особливості державної підтримки малого підприємництва в Україні та зарубіжний досвід. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 24. С. 71–76. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/14.pdf
31. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Інституційні основи державної підтримки лібералізації підприємницької діяльності. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 23–26. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.1.23>
32. Ситник Н. С. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 26-1. С. 83–87. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf (дата звернення: 11.06.2025).
33. Степаненко Ю. В. Професійна переорієнтація кадрів в умовах цифрової економіки. Соціально-економічний огляд, 2022, №8, с. 48–56.
34. Тесля В. Л. Технологічні тренди у сфері зайнятості: глобальний та регіональний контекст. Харків: Бізнес Інформ, 2023. 127 с.

35. Узагальнена інформація про виконання міських цільових програм у місті Києві за 2021 рік / Департамент економіки та інвестицій КМДА. Київ, 2022. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2022/5/23/zvit_2021.pdf (дата звернення: 11.06.2025).
36. Український інститут майбутнього. Аналіз тенденцій ринку праці України у 2021–2024 роках. Київ: УІМ, 2024. 95 с.
37. Фонд розвитку інновацій : офіційний сайт. 2022. URL: <https://idf.solutions.ua/> (дата звернення: 11.06.2025).
38. Фонд розвитку підприємництва : офіційний сайт. 2022. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/principi-roboti> (дата звернення: 11.06.2025).
39. Чуницька І.І., Богріновцева Л. М. Вплив цифрових технологій на розвиток фінансового ринку України. Економіка та суспільство. 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2342/2263>
40. Шевченко О. Вплив міграційних процесів на економічну безпеку України. Економічний часопис. 2019, №12, с. 34–45
41. IMF. Labour Market Reforms in Emerging Economies. Washington, D.C.: IMF, 2023. 175 p.
42. World Economic Forum. Jobs of Tomorrow: Mapping Opportunity in the New Economy. Geneva: WEF, 2021. 85 p.
43. Zhytar M., Sosnovska O., Skchur R., Lisnichuk O., Navolokina A. Scientific and Methodical Approach to the Assessment of Diagnostics of the Economic Security of Economic. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 5 (46). P. 209-221.

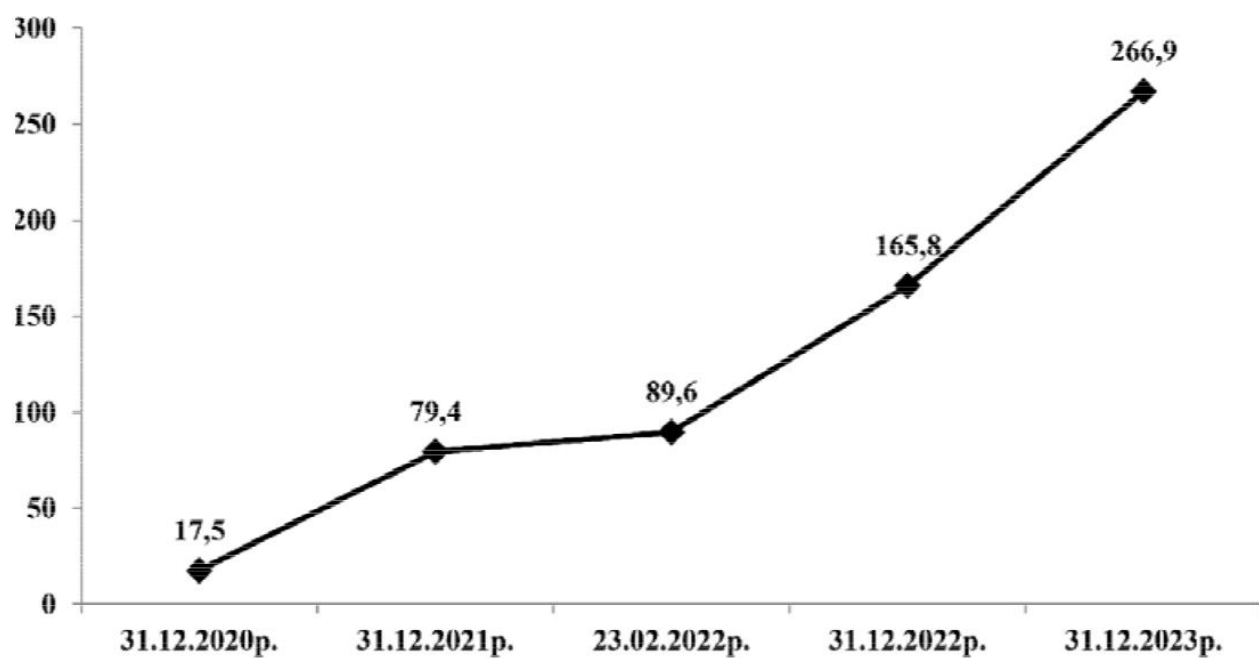
ДОДАТКИ

Основні аспекти впливу малих і середніх підприємств на розвиток країни

Види фінансової підтримки малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану

Динаміка пільгових кредитів, виданих за програмою "Доступні кредити 5%7%9%", млрд. грн